

KUL TÚRA SLOVA

2008
ROČNÍK 42

VEDECKO-POPULARIZAČNÝ ČASOPIS PRE JAZYKOVÚ KULTÚRU A TER-
MINOLÓGIU ■ ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU LUDOVÍTA ŠTÚRA
SAV, JAZYKOVÉHO ODBORU MATICE SLOVENSKEJ A ÚSTREDNEJ JAZY-
KOVEJ RADY MINISTERSTVA KULTÚRY SR

VYDAVATELSTVO MATICE SLOVENSKEJ V MARTINE

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV,
Jazykového odboru
Matice slovenskej
a Ústrednej jazykovej rady
Ministerstva kultúry SR*

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

Ladislav Bartko, Adriana Ferenčíková, Ján Findra, Juraj Glovňa, Ján Kačala, Ivan Masár, Sibyla Mislovičová, Jozef Mlacek, Slavomír Ondrejovič, Jozef Pavlovič, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Mária Šimková, Iveta Vančová

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

POVAŽAJ, Matej: Jazyková kultúra a verejné jazykové prejavy	3
FINDRA, Ján: Mikroparadigma slangu a elipsa <i>nemusím</i>	7
KAČALA, Ján: <i>Širitel'</i> – množné číslo <i>širitelia</i> aj <i>širitel</i> e	14
FELIX, Jozef: Slovko o našom slove	18

DISKUSIE

KAČALA, Ján: Úloha pravopisu pri zaraďovaní sa cudzích názvov do skloňovacieho typu	20
---	----

Z HISTORICKEJ LEXIKY

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (7)	30
---	----

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

SMATANA, Miloslav: <i>Černá vlna na bílém baránku, zelený petržlanok, červená ružička...</i> (1)	38
--	----

ROZLIČNOSTI

Čo je <i>vidmo</i> ? I. Vančová	46
---------------------------------------	----

SPRÁVY A POSUDKY

43. ročník letnej školy Studia Academica Slovaca. H. Ivoríková	49
Zakladajúca konferencia Slovenskej terminologickej siete. J. Levická	53
Inšpiračný zdroj pre elektronické spracovanie slovenskej toponymie? L. Garančovská	55

SPYTOVALI STE SA

- Kosovo – v Kosove, Kosovčan, Kosovčanka, kosovský.* M. P o v a ž a j 59
Ružiar, ružiarka, ružiarsky, ružiarstvo.
M. P o v a ž a j 60

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

- Billa – v Bille, Tesco – v Tescu.* S. D u c h -
k o v á 62
Link – linka? K. K á l m á n o v á 63

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, Jazykoveho odboru Matice slovenskej a Ústrednej jazykovej rady Ministerstva kultúry SR. Ročník 42, 2008, č. 1. Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Hlavný redaktor PaedDr. Matej Považaj, CSc. Výkonná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 144,- Sk, jednotlivé čísla 24,- Sk. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin. Registračné číslo 7050. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.
© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave
© Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine
Vytlačila Tlačiareň BEN&M, Míriam Uličná, Turčianske Teplice 2008
Cena 24,- Sk

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV,
Jazykového odboru Matice slovenskej
a Ústrednej jazykovej rady Ministerstva
kultúry SR*

HLAVNÝ REDAKTOR

PaedDr. Matej Považaj, CSc.

VÝKONNÁ REDAKTORKA

PhDr. Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc., prom. fil. Adriana Ferenčíková, CSc., prof. PhDr. Ján Findra, DrSc., prof. PhDr. Juraj Glovňa, CSc., prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc., PhDr. Ivan Masár, PhDr. Sibyla Mislovičová, prof. PhDr. Jozef Mlacek, CSc., doc. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc., doc. PhDr. Jozef Pavlovič, CSc., PhDr. Mária Pisárčiková, PaedDr. Matej Považaj, CSc., PhDr. Mária Šimková, Mgr. Iveta Vančová

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

Jazyková kultúra a verejné jazykové prejavy

MATEJ POVAŽAJ

V ostatnom čase sa veľa diskutuje, ba niekedy až ostro polemizuje o stave jazykovej kultúry, o úrovni verejných jazykových prejavov, o tom, či môžeme byť so súčasným stavom spokojní, alebo naopak, či sa máme znepokojovať a podnikať isté opatrenia smerujúce k náprave. Sú takí, ktorí vyslovujú vážne znepokojenie a bijú na poplach, no sú aj takí, ktorí sú so súčasným stavom viac-menej spokojní. Kde je teda pravda?

Pri sledovaní hovorených a písomných jazykových prejavov objektívny pozorovateľ jednoznačne dospieva k záveru, že s úrovňou verejných rečových prejavov nemožno vysloviť úplnú spokojnosť, že s jazykovou kultúrou nie je všetko v poriadku. Popri verejných jazykových prejavoch, ktoré zodpovedajú azda aj tým najprísnejším hodnotiacim kritériám, je veľa takých, ktoré nezodpovedajú ani veľmi miernym kritériám, pričom počet tých druhých sa sústavne zvyšuje. Presviedčame sa o tom denne takmer na každom kroku. Stačí iba pozorne s otvorenými očami a ušami všímať si verejné prejavy, počúvať rozhlas, sledovať televíziu, čítať noviny a časopisy, verejné oznamy, informačné a propagačné materiály, reklamné texty. Mnohým, ktorí sa obracajú na širokú verejnosť, akoby vôbec nezáležalo na tom, ako hovoria, čo napíšu. Iba tak si možno vysvetliť, že z médií, a to nielen komerčných, často odznievajú prejavy, v ktorých sa nerešpektujú základné pravidlá slovenskej výslovnosti (vyslovujú sa tvrdé spoluhlásky *d, t, n, l* tam, kde by

sa mali vyslovovať mäkké spoluhlásky *d', t', ň, l'*, zanedbáva sa spodobovanie, nedodržiava sa náležitá melódia oznamovacej či opytovacej vety a pod.), neřešpektuje sa výber vhodných jazykových prostriedkov, v oficiálnych, verejných prejavoch sa používajú nespisovné, slangové, substandardné či nesprávne slová, resp. nekriticky a neodôvodnene sa v slovenskom texte používajú anglicizmy namiesto domácich lexikálnych prostriedkov, a to veľmi často aj v takých prípadoch, keď máme v slovenčine dobre fungujúce domáce slová. Mnohí autori a širitelia reklamných textov a propagačných materiálov vôbec necítia zodpovednosť za to, akú úroveň majú ich texty, s ktorými sa obracajú na verejnosť. Napríklad z rozhlasu sme niekoľko dní za sebou počúvali reklamu, v ktorej sa namiesto správneho slova *lomka* používalo nesprávne slovo *lomítko*, hoci napr. v relácii Slovenčina na slovíčko Slovenského rozhlasu sa upozorňovalo na nesprávnosť tohto jazykového prostriedku a záujemca si príslušnú poznámku o tomto slove mohol a môže prečítať na webovej stránke Slovenského rozhlasu alebo v teletexte Slovenskej televízie. Iný príklad: Organizátori istej predajnej akcie vo svojom propagačnom materiáli bez rozpakov ponúkali *kotníkové ponožky* (namiesto členkových ponožiek), *trička s dlhým a krátkym rukávom*, akoby nevedeli, že tričko má vždy dva rukávy, a preto treba použiť tvary množného čísla, namiesto bielizne ponúkali *spodné prádlo*, ale aj *štipce na prádlo*, *koš (!) na prádlo*, ponúkali *zdobítka na torty*, *bezdrôtový zvonček*, *drátenky* atď. Možno s takýmito verejnými prejavmi vysloviť spokojnosť? Určite nie. A pritom máme zákon č. 147/2001 Z. z. o reklame, v ktorého § 3 ods. 5 sa uvádza: „Reklama musí spĺňať požiadavky na verejné rečové prejavy, dodržiavať zásady jazykovej kultúry, gramatické a pravopisné pravidlá, pravidlá výslovnosti slovenského jazyka a ustálenú odbornú terminológiu“, pričom za porušenie citovaných ustanovení môžu orgány dozoru uložiť širitelovi reklamy aj pokutu.

Do Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV dostávame veľké množstvo listov klasickou alebo elektronickou poštou s množstvom otázok na jazykovú správnosť. Na jednej strane je potešiteľné, že používatelia slovenčiny majú záujem o to, aby texty, ktoré tvoria, mali aj primeranú jazykovú úroveň, na druhej strane je smutné, že sa často spytujú na elementárne veci, ktoré by mal ovládať každý absolvent povinnej školskej dochádzky. Otázky typu, čo je správne, *v materiáli* alebo *v materiály*, *so známymi textami* alebo *so známimi textami*, aké *i* sa píše v slovách *vážení obchodní konzultanti*,

ak oslovujeme mužov aj ženy naraz, nesvedčia o dobrej príprave v rámci vyučovania slovenského jazyka v základnej či strednej škole. Spytujúci sa nevedia, že v lokáli (v 6. páde) podstatných mien rovnako ako ani v datíve (3. páde) nikdy nemôže byť na konci tvrdé *y*, že v inštrumentáli množného čísla prídavných mien môže byť po tvrdých a obojakých spoluhláskach iba prípona *-ými*, resp. *-ymi* (pravda, to by museli vedieť, ktoré sú tvrdé a obojaké spoluhlásky), že v tvare nominatívu množného čísla prídavných mien, ak stoja pri životnom podstatnom mene mužského rodu (*konzultanti*), môže byť v pádovej prípone iba mäkké *i* (*i*). Pritom takéto a podobné otázky nezriedka kladú vysokoškolsky vzdelaní ľudia.

Ukazuje sa, že na to, aby sa zlepšila úroveň verejných rečových prejavov a verejnej komunikácie vôbec, treba podniknúť isté opatrenia, a to predovšetkým v oblasti školstva, ale aj v iných oblastiach. To si uvedomila každá vláda, ktorá bola pri moci v ostatných rokoch. Napríklad v roku 2001 vláda Slovenskej republiky prijala materiál *Koncepcia starostlivosti o štátny jazyk Slovenskej republiky*, v ktorom sa okrem iného podčiarkuje dôležitosť jazykovej výchovy, ktorej cieľom je aj úsilie rozvíjať a upevňovať jazykové vedomie používateľov štátneho jazyka, teda slovenského jazyka, a dosiahnuť dobrú úroveň celej jazykovej praxe. V citovanom materiáli sa pre oblasť školstva vymedzuje aj úloha skvalitniť výchovno-vzdelávací proces pri výučbe slovenského jazyka vo všetkých druhoch a typoch škôl, pre iné oblasti úloha zabezpečiť jazykovú korektnosť textov, ktoré majú celospoločenský dosah, oživiť činnosť rezortných terminologických komisií, zvýšiť pripravenosť zamestnancov štátnej správy a verejnej správy z hľadiska jazykovej kultúry atď. Tento materiál sa venoval aj oblasti výskumu slovenského jazyka a jeho prijatím sa vytvorili organizačné, personálne a materiálne podmienky na budovanie Slovenského národného korpusu a elektronizácie jazykovedného výskumu na Slovensku a na prípravu nového väčšieho výkladového slovníka súčasného slovenského jazyka. Prvé výsledky v tejto oblasti sa už predložili širokej verejnosti v rámci Slovenského národného korpusu v podobe súboru 350 miliónov textových jednotiek v elektronickej forme na webovej stránke Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, resp. v podobe prvého zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka (písmená A až G).

Na Koncepciu starostlivosti o štátny jazyk Slovenskej republiky nadväzuje materiál *Opatrenia v oblasti štátneho jazyka*, ktorý prijala vláda

Slovenskej republiky v jeseni roku 2007. V tomto materiáli sa okrem iného konštatuje klesajúca jazyková úroveň elektronických aj tlačených médií, ktorá sa vyznačuje častým porušovaním noriem slovenského spisovného jazyka a ktorá je zapríčinená aj nedostatočnou jazykovou prípravou mladých začínajúcich redaktorov, a nepriaznivý stav v ovládaní spisovnej slovenčiny v školskej praxi. V materiáli sa odporúča prijať opatrenia na zlepšenie súčasného stavu v rozličných oblastiach, najmä v ústrednej štátnej správe, v miestnej štátnej správe a samospráve, v legislatívnej oblasti, v školstve, v reklame a v médiách. V oblasti ústrednej štátnej správy sa okrem iného odporúča v rámci výberového konania na všetky štátnozamestnanecké miesta zaviesť overovanie ovládania kodifikovanej podoby štátneho jazyka (teda spisovnej slovenčiny), dôsledne dbať na rešpektovanie požiadavky jazykovej správnosti písomných materiálov vznikajúcich v činnosti rezortov, v oblasti miestnej štátnej správy a samosprávy sa odporúča do celoživotného vzdelávania zahrnúť aj pravidelné vzdelávanie o jazykovej kultúre v úradnej komunikácii. V legislatívnej oblasti sa okrem iného odporúča zabezpečiť kvalitnú jazykovú stránku predkladaných právnych predpisov. V oblasti školstva sa odporúča na vysokých školách zabezpečiť zvýšenie úrovne ovládania a používania slovenského jazyka a slovenskej odbornej terminológie zavedením kurzu jazykovej kultúry a odbornej terminológie aj pre poslucháčov nefilologických odborov, osobitnú pozornosť venovať príprave budúcich učiteľov na fakultách s pedagogickým zameraním, na základných a stredných školách využívať rozličné formy činnosti podporujúce kladný vzťah k slovenskému jazyku, zvyšovanie jazykovej kultúry, obohacovanie slovnej zásoby a vyjadrovacie schopnosti žiakov a upevňovanie pravopisných poznatkov a návykov. V oblasti médií sa okrem iného odporúča legislatívne zakotviť zodpovednosť médií za šírenie kultivovanej spisovnej slovenčiny, zaviesť pravidelné hodnotenia jazykovej úrovne relácií, pri inojazyčných audiovizuálnych dielach podporiť tvorbu slovenského dabingu, organizovať jazykové vzdelávanie pre profesionálnych pracovníkov médií atď.

Je dôležité, aby opatrenia a odporúčania, ktoré vláda prijala v oblasti štátneho jazyka a zvyšovania jazykovej kultúry a ku ktorým pred jej definitívnym prijatím zaujala stanovisko aj Ústredná jazyková rada, poradný orgán ministra kultúry v otázkach štátneho jazyka, nezostali iba na papieri, ale aby si ich osvojili všetci, ktorým boli adresované a ktorým záleží na zvyšovaní

jazykovej kultúry vo verejných rečových prejavoch, aby sa po niekoľkých rokoch nemuselo v podobných materiáloch znova konštatovať, že naďalej klesá úroveň jazykovej kultúry vo verejnej komunikácii. Podľa našej mienky v súčasnosti jednou z najdôležitejších úloh je skvalitniť výchovno-vzdelávací proces pri výučbe slovenského jazyka v základných a stredných školách, aby absolventi povinnej školskej dochádzky vedeli využívať získané poznatky, nemali problémy korektne sa ústne a písomne vyjadrovať a aby sa nadobudnuté poznatky a rečové zručnosti stali ich trvalým vlastníctvom.

Mikroparadigma slangu a elipsa nemusím

JÁN FINDRA

V ostatnom čase sa na vyjadrovacie výsledie dostalo jazykové spojenie *ja ho/ju/to nemusím*. Jeho vysokú frekvenciu zaznamenávame v internetových diskusiách i v reakciách na internetové blogy a najnovšie aj v písanej publicistike. Nemáme síce relevantné údaje o jeho využívaní v bežnej ústnej komunikácii, no vzhľadom na to, že internetové diskusie sa odohrávajú v priestore napätia ústnosť – písomnosť, dialogickosť – monologickosť, verejnosť – súkromnosť, oficiálnosť – polooficiálnosť – neoficiálnosť (Findra, 1998), môžeme usudzovať, že najmä mladá generácia ho aj v tejto sfére spoločenského styku a dorozumievania s obľubou využíva. Tak či tak módna výrazovo-vyjadrovacia vlna, na ktorej sa teraz nesie uvedené slovné spojenie, inšpiruje, aby sme o ňom uvažovali v širších teoreticko-metodologických súvislostiach.

Predovšetkým ide o systémovo-funkčné hodnotenie analyzovaného spojenia, čiže o jeho zaradenie v rámci makro- a mikroparadigiem. Je zrejmé, že ako syntaktická štyléma sa viaže na emocionálno-expresívnu, príznakovú a štylisticky zafarbenú makroparadigm. Toto zaradenie hovorí, že ho možno bez výraznejšieho obmedzenia využívať iba vo vymedzenej sfére spoločenského styku a dorozumievania, a to najmä v nepripravených ústnych jazykových prejavoch súkromného neoficiálneho a polooficiálneho styku, ak je medzi komunikantmi blízky alebo aj familiárny vzťah. Jeho

uplatnenie v písaných textoch je podmienené funkčne, žánrovou a štýlovou modelovou štruktúrou. V epickej próze by ho bolo možné využiť vo vonkajšej a vnútornej reči postáv ako charakterizačný prostriedok a prípadne aj v subjektívne ladených pasážach v pásme rozprávača (v subjektivizovanej autorskej reči).

Menej jednoznačné je rozhodovanie o jeho zaradení do mikroparadigmy. Ponúkajú sa dve možnosti. I. Vančová, ktorá o slovnom spojení *ja ho/ju/to nemusím* uvažovala pred rokom v písomnej odpovedi na otázku, ktorá prišla do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, ho považuje za hovorový, prípadne hovorový expresívny výraz. Argumentuje tým, že ho charakterizuje neoficiálnosť, dialogickosť a situačnosť. Z tejto charakteristiky vyplýva jednak to, že ide o typický prostriedok ústnych jazykových prejavov, a jednak to, že ide o funkčne vymedzený spisovný prostriedok.

Takéto hodnotenie by mohlo byť opodstatnené zo synchronného hľadiska. Ak však naše spojenie budeme sledovať na diachronickej osi, ako vhodnejšie a funkčne primeranejšie bude jeho zaradenie do mikroparadigmy slangových výrazových prostriedkov. Pozrime sa na tento problém podrobnejšie, a to jednak vzhľadom na vymedzenie podstaty slangu a jednak vzhľadom na dynamiku jazyka, a teda vzhľadom na premeny sémantiky a štylistiky jazykových prvkov. Pritom pôjde aj o hľadanie odpovede na otázku, či analyzované spojenie treba hodnotiť ako hovorový (expresívny) prostriedok, alebo či je opodstatnené jeho začlenenie medzi slangové výrazové prostriedky.

Pohľad na slang prekonal viaceré metamorfózy. Predovšetkým z hľadiska školskej praxe, ktorá zdôrazňovala jazykovovýchovné hľadisko, sa jeho využívanie aj v bežnom ústnom vyjadrovaní hodnotilo negatívne. Dokonca krajné uplatňovanie didaktického aspektu viedlo k tomu, že sa slang považoval takmer za jazykovú burinu, od ktorej treba jazyk vyčistiť, aby nezaplieňovala kultúrne a kultivované vyjadrovanie. Druhý problém súvisel s vymedzením a rozhrančením mikroparadigmy slangových prostriedkov oproti príbuzným mikroparadigmám. Tak napríklad medzi výrazové prostriedky odborného štýlu sa zaraďovali profesionálne slangy (Ivanová-Šalingová, 1965). Súviselo to s tým, že bola vágna hranica medzi slangom a profesionalizmami, ktoré dnes tvoria samostatnú mikroparadigmdu (Findra, 1981). Zrejme v dôsledku toho, že texty, v ktorých majú príznakovú frekvenciu

slangové prostriedky, sú morfológicky a syntakticky vybudované na báze spisovného jazyka (Místrík, 1985), sa slang spájal predovšetkým alebo iba s lexikálnou rovinou jazykového systému (Trávníček, 1958, Místrík, 1961, Jedlička a kol., 1970). Je síce pravda, že dominantnými nositeľmi slangovosti sú slová a slovné spojenia (Hochel, 1993), no dnes sa už všeobecne prijíma názor, že slangovosť sa uplatňuje aj vo zvukovej rovine (zámerná štylizácia pri využívaní jazykovo-intonačných prostriedkov), ako aj v syntaktickej rovine, hlavne na syntagmatickej úrovni (Horecký a kol., 1989). Potvrzuje to aj analyzované slovné spojenie.

Pokiaľ ide o charakteristiku slangu ako osobitnej mikroparadigmy, ktorá sa viaže na makroparadigmú emocionálno-expresívnych, príznakových a štylisticky zafarbených výrazových prostriedkov, zásadný význam mali dve konferencie o epickej próze v polovici 60. rokov minulého storočia. Prvá konferencia o jazyku a štýle súčasnej slovenskej prózy sa konala v júni 1964. Popri charakteristike slangu z hľadiska jeho funkčného využívania v epike sa osobitná pozornosť venovala aj všeobecným otázkam, jeho vymedzeniu ako samostatnej vrstvy slovnej zásoby. Ako zásadné treba pripomenúť stanovisko M. Urbančoka, podľa ktorého problém vzniku slangu je sociologický a psychologický problém (Urbanček, 1965). Vyjadrovanie založené na slangu charakterizuje preexponovaná expresívnosť, ktorá nie je podmienená zdôrazňovaním obsahu výrazu ani citovou dispozíciou podávateľa. Hovoriacemu ide o vedomú snahu diferencovať sa od iných aj jazykovým prejavom. Pre slangové vyjadrovanie je preto zároveň príznačná aj apriórna a automatizovaná snaha vyniknúť jazykovým prejavom (Schnek, 1965). Keďže pritom ide o významovú, ale najmä o výrazovú výlučnosť, možno tu hovoriť o istej siláckosti výrazu (Urbanček, 1965). V tejto súvislosti dodajme, že v slangovom vyjadrovaní tínedžerov ide nielen o exkluzívnosť, ale aj o gestačnosť výrazu. Hovoriaci sa chce vedome odlišovať od iných aj jazykom (Hubáček, 1981), cez výraz upozorňuje predovšetkým na seba. V tejto snahe možno vidieť aj protest proti „uhladenému“ konvenčnému správaniu, ktoré sa manifestuje aj v oficiálnej a polooficiálnej komunikácii, a to najmä v spoločenskej konverzácii. Je tu istá analógia s oblečením alebo účesom.

Na následnej štylistickej konferencii, ktorá sa venovala jazyku a štýlu súčasnej prózy pre mládež (marec 1965), sa v súvislosti s výrazným prieni-

kom slangových prostriedkov aj do literatúry určenej žiakom základnej školy prezentoval názor, že už ho je priveľa, a preto sa stráca pozadie, na ktorom by sa slangové prostriedky pociťovali ako príznakové a esteticky nosné (G. Horák, 1966). Nad funkčný aspekt povýšil výchovné hľadisko J. Jacko, ktorý kriticky analyzoval *Hrdinský zápisník* Kláry Jarunkovej. Oddelil neoddeliteľné, keď síce pripustil, že autorka slangovými prostriedkami z estetickej stránky uspokojí čitateľa, no podľa neho diskutabilná je otázka, ako zapôsobila K. Jarunková na čitateľa zo stránky jazykovej výchovy (Jacko, 1966, s. 215). Pravda, tento názor zostal osamotený, vo všetkých príspevkoch, v ktorých sa autori dotkli problematiky slangu, sa jeho využívanie v próze pre deti a mládež opodstatňovalo funkčne. Zo všeobecnolingvistického hľadiska, ako aj z hľadiska jazykového spojenia, ktoré je materiálovým východiskom pre tento výklad, treba opäť pripomenúť príspevok M. Urbančoka. Nadväzujúc na svoje predchádzajúce (predtým citované) hodnotenie slangu, upozornil na dvojaký uhol pohľadu na tento výrazový prostriedok. Podľa neho dospelí vnímajú slang ako útvar (v našom ponímaní mikroparadigmu) s ostrými hranicami, ktoré sú funkčne prísne vymedzené. V ponímaní nositeľa slangu sa táto ostrosť hraníc, táto funkčná ostrosť stiera. Dokonca do tej miery, že v priestore svojho slangového vyjadrovania hovoriaci slangové prostriedky nepociťujú ako príznakové (Urbančok, 1966). Pokiaľ ide o hodnotenie slangu všeobecne, ako aj o hodnotenie konkrétnych slov, slovných spojení i syntaktických konštrukcií, závažná je aj myšlienka, že slang nie je len exkluzívny jazyk, ale aj spôsob myslenia (Kot, 1965).

V naznačenom teoreticko-metodologickom kontexte sa teraz vráťme k jazykovému spojeniu *ja ho/ju/to nemusím*. Na prvý pohľad je zřejmé, že ho treba spájať s vymedzeným sociálnym prostredím, ako aj s istou spoločenskou skupinou spätou s týmto prostredím. S tým súvisí jeho expresívnosť (Hubáček, 1981). Ako syntaktický slangový výraz je toto spojenie založené na elipse; ekonomika vyjadrenia sa realizuje na syntagmatickej úrovni. Pri modálnom slovese *musieť* síce dokážeme dosadiť možný (predpokladaný) infinitív plnovýznamového slovesa, no syntaktický priestor, do ktorého sa má včleniť, je polysémický. Napríklad výpoveď *Ja Gotta nemusím*, ktorá môže byť odpoveďou na otázku *Pôjdeš na Gottov koncert?* (hovorovo: *Pôjdeš na Gotta?*), je v tomto zmysle vágna (polysémická). „Prázdne“, eliptické miesto možno obsadiť viacerými plnovýznamovými slovesami (*vidieť, počuť, počú-*

vat', milovať, obdivovať' atď.). Ako celok možno uvedenú eliptickú konštrukciu začleniť do synonymického radu *Ja na Gotta nechodím. – Ja sa bez Gotta zaobídem. – Ja Gotta nechcem ani vidieť. – Mne sa Gott protiví.* Atď. Táto neurčitosť výrazu takisto potvrdzuje slangový charakter analyzovaného spojenia. Opodstatnený je aj predpoklad, že aj tento typ syntaktickej konštrukcie hovorí o špecifickom spôsobe myslenia, o istom štýle reči (Peciar, 1965).

Slangovú povahu nášho spojenia potvrdzuje aj fakt, že je to typický výrazovo-vyjadrovací prostriedok tínedžerov. Od prvej chvíle, ako sa objavilo v dorozumievacej praxi, sa využíva hlavne v bežnej ústnej komunikácii mladej generácie a v internetových diskusiách. Niekoľko príkladov z internetových diskusií: *Osobne tento štýl moc nemusím, skôr mám rád trochu uvoľnenejšie filmy. – Ja vôbec nemusím Leslieho Nelsona, Meg Ryan, Juliu Roberts. – Lidl je lacný, to máš pravdu. Ja moc billu nemusím. – Dôchodcov už po tej skúsenosti vážne nemusím. – Nemusím ho, ani som ho nikdy nemusel. – Mám aj permanentku do SND, na činohru, tú mám najradšej, operu nejako nemusím.* Je zaujímavé, že občas sa sloveso *nemusím* vyznačí pragmatickým signálom, úvodzovkami, čo by mohlo naznačovať, že ho diskutér považuje za nespisovné, i keď jazykový kontext, do ktorého je včlenené, nie je jazykovo kultivovaný, napr.: *Ok, NoName, dik za názor, budem ho evidovať, rád by som v závere urobil také zhrnutie. Veď také rádio, ktoré nastúpilo len pred pár rokmi a už je prvé, to si zaslúži trochu pozornosti, hoci priznávam, že ja ho „nemusím“.*

Uvedené príklady potvrdzujú, že za pôvodným použitím elipsy *nemusím...* bola zrejma snaha vyjadrovať sa nekonvenčne. Jej opakované využívanie pri každej komunikačnej príležitosti však hovorí jednak o uniforme vyjadrovania a jednak o pohodlnosti hovoriaceho. Pôvodná snaha o novosť, inakosť, atraktivnosť výrazu sa mení na ošúchanú frázu, ktorá už neprekvapí ani obsahom, ani formou. To je vlastne aj osud mnohých lexikálnych slangizmov. Z druhej strany to potvrdzuje Urbančokovu myšlienku, že v slangovom vyjadrovaní sa príznakové môže stať bezpríznakovým (Urbančok, 1966). Hovoriaci mechanicky siaha po hotovom spojení a pohodlne ho využíva ako výrazovo-vyjadrovací panel, ani si neuvedomujúc jeho jazykovú osobitosť. To je takisto príznačná črta slangového vyjadrovania.

Ale aj v prípade slovného spojenia *ja ho/ju/to nemusím* došlo k známemu komunikačnému paradoxu. V ostatnom čase sa znovu zaktualizovalo (ožilo),

stále častejšie sa objavuje aj vo verejných jazykových prejavoch, hlavne v písanej publicistike. Výrečný je príklad z rozhovoru so slovenským hercom: *Teším sa jedine na Štedrý večer. Poobedie s večerou, to sú pre mňa Vianoce. Všetko ostatné, čo je okolo toho, je v posledných rokoch pre mňa veľký „hum-buk“.* *To naozaj nemusím.* Nie je celkom jasné, čo herec nemusí. Oslavovať, svätiť, pripomínať si, byť konvenčným? Príznačné však je, že rozhovor je uvedený titulkom *Tomáš Maštálir Vianoce nemusí.* Najmä v bulvári sú podobné titulky bežné, napr.: *Saudek sexshop nemusí.* Aj v hre *Milionár* sa moderátorka obrátila na súťažiaca s otázkou, *Ivanka, nemusíte špenát, však?* Ba dokonca sa toto slovné spojenie už objavuje aj vo vážnej spoločensko-politickej úvahe, napr.: *Jednotlivca ani menšinu sme tu naozaj v minulom storočí nemuseli a Ficova vláda v tom len inštinktívne pokračuje.*

Tieto príklady potvrdzujú, že analyzovaná elipsa prekročila hranice svojho pôvodného funkčného prostredia a zaktualizovala sa aj vo verejných písomných jazykových prejavoch. V tom sú predpoklady na zmenu jeho štylistiky. Tento proces je v jazyku ako dynamickom systéme, ktorý je v permanentnom pohybe, celkom bežný. Na časovej osi sa v ňom jednak preskupuje sémantika a štylistika lexém a jednak vzniká napätie medzi centrom a perifériou. Najmä slohový význam štylém predstavuje dynamickú štruktúru. V dynamike štylistiky prvkov sa odráža napätie medzi tendenciou k synchronnej stabilite a tendenciou k jej syntagmatickému narušeniu (Findra, 1990). Pohyb v štylistike a prípadne aj v sémantike prvku sa uskutočňuje ako pohyb od expresívnosti k nociónálnosti, od ústnosti k písomnosti a od nespisovnosti k spisovnosti (Findra, 1984).

Analogicky možno uvažovať aj o slovnom spojení *ja ho/ju/to nemusím.* Aj ono ako pôvodne slangová syntaktická konštrukcia postupným prienikom do písaných textov (publicistiky) prekračuje svoj pôvodný funkčný priestor (expresívnosť, nespisovnosť). A teda zo synchronného hľadiska ho už možno považovať za spisovnú hovorovú konštrukciu, ako ho hodnotila aj I. Vančová. To by znamenalo, že jeho využívanie v publicistických textoch možno tolerovať. Problém je v jeho frekvencii, v nefunkčnom opakovanom používaní najmä v titulkoch. V tomto zmysle o jeho osude mnoho naznačuje sociolingvistické hľadisko, stanovisko používateľov zo sociálnej skupiny, ktorá ho mechanicky preferuje. V rozsiahlej internetovej diskusii k článku *Bezdomovci novinárov nemusia*, v ktorom autor hovorí o policajnej akcii na žilinskej železničnej stanici, sa nečakane objavil aj takýto dialóg:

– Sloveso musieť je pomocné sloveso a viaže sa s neurčitkom.
– Tak veru. Je trápne vidieť, ako hlboko klesla kultúra vyjadrovania u tých, ktorí by mali byť vzorom.

– Veru tak. Navyše umiestniť tento nefunkčný módnny tvar do titulku je ďalšou skúškou publika, koľko toho degenerovania v dorozumievaní vydrží. Novinári, čo tak prekonať pohodlnosť, dovzdelat' sa (aj) v štylistike a funkciách titulku, ctiť si komunikačného partnera, cítiť s ním a hlavne s ochotou niesť zodpovednosť za vlastné vyjadrovanie.

– Tiež som alergický. Nenávidím tento zvrat.

– Ja tiež nemusím „nemusím“.

Výrečná v tomto zmysle je aj metajazyková komunikácia, keď niekto na otázku *Pôjdeš na prednášku XY?* odpovie: *Vieš čo, ja XY, ako sa dnes móдне hovori, nemusím.*

A tak súhrnne možno o konštrukcii *ja ho/ju/to nemusím* povedať, že sa ako frazeologizmus môže v slovenčine udomáčniť, čo predpokladá napríklad I. Vančová. Je však veľmi pravdepodobné, že jeho osud ako výrazového panela bude podobný ako osud iných módnnych výrazov. Na vyjadrovacom nebi najprv jasne zažiarí, aby onedlho zhasol na periférii rečovej praxe. Na periférii sa ocitne aj medzi výrazovými prostriedkami národného jazyka.

LITERATÚRA

FINDRA, Ján: *Profesionalizmy ako vrstva slovnej zásoby*. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 30. 1979. Red. J. Mistrík. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 69 – 76.

FINDRA, Ján: *Dynamika štylistických významov slova*. In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Red. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Šúra SAV 1984, s. 151 – 156.

FINDRA, Ján: *Dynamika štylistiky lexém*. In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Red. J. Bosák. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Šúra SAV 1990, s. 43 – 56.

FINDRA, Ján: *Jazyk, reč, človek*. Bratislava: Q 111 1998. 112 s.

HOCHÉL, Braňo: *Slovník slovenského slangu*. Bratislava: Hevi 1993. 192 s.

HORÁK, Gejza: *Slovná zásoba v literatúre pre mládež*. In: Jazyk a umelecké dielo. Red. J. Ružička. Bratislava: Mladé letá 1966, s. 66 – 82.

HORECKÝ, Ján a kol.: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda 1989. 440 s.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária: *Štylistika*. Bratislava: Obzor 1965.

JACKO, Jozef: *Hrdinský zápisník K. Jarunkovej z jazykovej stránky*. In: Jazyk a umelecké dielo. Red. J. Ružička. Bratislava: Mladé letá 1966, s. 212 – 216.

JEDLIČKA, Alois: *Poznámka o slangu*. In: Jazyk a štýl modernej prózy. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965, s. 119 – 120.

JEDLIČKA, Alois a kol.: *Základy české stylistiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1970. 222 s.

KOT, Jozef: *O slangu v literárnom diele*. In: Jazyk a štýl modernej prózy. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965, s. 120.

MISTRÍK, Jozef: *Praktická slovenská stylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1961. 198 s.

MISTRÍK, Jozef: *Štylistika*. 3., uprav. vyd. Bratislava: Media Prade – Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. 600 s.

PECIAR, Štefan: *K otázke slangu*. In: Jazyk a štýl modernej prózy. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965, s. 121.

SCHNEK, Richard: *O podstate slangu*. In: Jazyk a štýl modernej prózy. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965, s. 117 – 118.

TRÁVNÍČEK, František: *Nauka o slovní zásobě*. Praha: 1958.

URBANČOK, Milan: *O slangu*. In: Jazyk a štýl modernej prózy. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1965, s. 110 – 115.

URBANČOK, Milan: *Slang a jeho miesto v literatúre*. In: Jazyk a umelecké dielo. Red. J. Ružička. Bratislava: Mladé letá 1966, s. 228 – 232.

Šíriteľ – množné číslo širitelia aj širiteľa

JÁN KAČALA

V kultúrnej tlači sme sa stretli s tvarom nominatívu množného čísla typu *širiteľa*, ktorý nezachytáva ani jedna z platných kodifikačných príručiek spisovnej slovenčiny, t. j. Krátky slovník slovenského jazyka vo svojom 4. vydaní z roku 2003 ani najnovšie Pravidlá slovenského pravopisu v 3. vydaní z roku 2000 vo svojom pravopisnom a gramatickom slovníku. Možno pripomenúť, že citovaný tvar sa nevyskytuje ani v staršom výkladovom Slovníku slovenského jazyka: jeho IV. diel z roku 1964 pri hesle *širiteľ* uvádza v nominatíve množného čísla iba tvar s regulárnou príponou *-ia*, vzťahovanou na životné pomenovania, t. j. podobu *širitelia*.

Tvar *širiteľa* sme našli v kontexte, v ktorom nielen toto podstatné meno v citovanom tvare, ale aj ďalšie pomenovanie, ktoré je s ním syntagmaticky spojené, svojím tvarom signalizuje neživotnosť pomenovania *širiteľ*. Takúto

schopnosť v našom jazyku – ako je známe – majú prídavné mená alebo tvary iných slovných druhov formálne podobné s prídavnými menami (tzv. adjektíváliá), t. j. napríklad ukazovacie zámená, radové číslovky, zo slovesných tvarov trpné prídavia a činné prítomné alebo minulé prídavia. Uvedieme vetnú súvislosť, v ktorej sa vyskytuje citovaný tvar: *No a akusticko-vizuálne šíriteľa informácií už chvíľami nerešpektujú doslova nič*. Šíriteľmi informácií sa tu rozumejú hromadné médiá alebo ináč: spoločenské komunikačné prostriedky, t. j. z jazykového hľadiska neživotne chápané predmety. Zložené prídavné meno *akusticko-vizuálny* zužuje tieto komunikačné prostriedky na elektronické médiá, t. j. na rozhlas a televíziu.

V našej stati *Významová a výrazová diferenciacia pomenovaní z hľadiska gramatickej kategórie životnosti* z roku 1997 sme ukázali, že v celom rade prípadov mužských životných podstatných mien s typickými činiteľskými príponami *-č, -ič, -teľ, -ec, -ár, -ca* jestvujú paralelné neživotné pomenovania, ktoré sa od východiskových životných mien odlišujú významovo a čiastočne (v istých vymedzených tvaroch paradigmy) aj výrazovo, prípadne formálne. Tak napríklad popri životnom podstatnom mene *nosič* s významom „ten, kto sa zamestnáva nosením“ jestvuje neživotné podstatné meno *nosič* s významom „istý predmet, mechanizmus alebo konštrukcia slúžiaca na nosenie niečoho“. Dnes sa táto forma s platnosťou neživotného mena bohato využíva v oblasti elektroniky, v ktorej sa rozoznávajú rozmanité typy nosičov. Nosičmi sú povedzme magnetické médiá určené na záznam zvuku a obrazu, pevné disky, diskety a podobne. Ako zvukové nosiče platia gramofónové platne alebo magnetofónové pásky, vo vojenskej alebo kozmickej technike sú nosičmi zbraní alebo kozmických telies rakety atď.

Životné a paralelné neživotné pomenovanie takéhoto typu spája spoločný významový komponent „ten, kto nosí niečo, alebo to, čo nosí niečo“, hoci iné významové komponenty ich navzájom odlišujú. Táto tendencia odlišovať súvzťažné životné a neživotné pomenovanie sa výrazne prejavuje na gramatickej forme pomenovaní. Napríklad uvedené pomenovanie *nosič* má niekoľko tvarov odlišných v prípade životného a neživotného pomenovania, a to v jednotnom, ako aj v množnom čísle. V jednotnom čísle ide o tvary datívu, akuzatívu a lokálu, v množnom čísle sú to rovnozvučné tvary nominatívu a akuzatívu. Takto stoja proti sebe v jednotnom čísle životné tvary *nosičovi, nosiča, (o) nosičovi* a paralelné neživotné tvary *nosiču, nosič, (o)*

nosiči a v množnom čísle životné tvary *nosiči*, *nosičov* a zodpovedajúce neživotné tvary *nosiče*. Keďže v nominatíve jednotného čísla ako základnom páde máme pred sebou tvar slúžiaci zároveň ako životný aj ako neživotný, v teórii sa tu hovorí o gramatickej homonymii. V citovanom Krátkom slovníku slovenského jazyka sa takéto vzájomné významové a výrazové vzťahy pomenovaní signalizujú tak, že takéto pomenovania sa spracúvajú v spoločnej heslovej stati (na rozdiel od lexikálnych homonym, ktoré sa ako heslové slová vyznačujú číselnými indexmi).

Keď sa máme vrátiť k nášmu východiskovému pomenovaniu *širitel'*, treba povedať, že opísané významovo-výrazové vzťahy platia aj pri ňom. Slovo *širitel'* je takisto ako mnohé iné pomenovania patriace do tejto skupiny utvorené zo slovesného základu príponou *-tel'*, ktorá slúži na tvorenie činiteľských podstatných mien. V pôvodnom význame podstatné meno *širitel'* pomenúva osobu, ktorá niečo rozširuje, no už v spomínanom IV. diele Slovníka slovenského jazyka z roku 1964 sa význam tohto pomenovania opisuje širšie, nie iba vo vzťahu k osobe; vo výklade hesla *širitel'* sa tu píše: kto a lebo čo niečo rozširuje, kto niečo robí rozšíreným, známym, častým (riedenie J. K.). Hoci sa tu v druhej časti výkladu rozsah subjektov obmedzuje iba na osoby a opis významu v oboch častiach výkladu nie je úplne paralelný, jednako je dôležitá uvedená prvá časť výkladu, ktorá medzi subjekty deja zahrňa aj neosoby, prípadne neosobné činitele. Tým akoby sa v Slovníku slovenského jazyka bol signalizoval (možno ešte iba tušil) stav, že podstatné meno *širitel'* je potenciálny čakateľ gramatickej homonymie. Citovaný príklad túto potenciálnosť potvrdzuje, ba z potenciálnosti robí reálny stav, najmä keď takýto individuálny autorský postoj k jazykovému prvku, tak ako sme ho citovali v doklade, sa neprieči jazykovému povedomiu iných používateľov jazyka a tí ho tiež prijímajú ako bežný či normálny.

Citovaný tvar nominatívu množného čísla *širitele* teda potvrdzuje, že aj pri podstatnom mene *širitel'* máme pred sebou gramatické homonymá, ktoré sa – podobne ako iné pomenovania patriace do tejto skupiny podstatných mien rozlíšených gramatickou kategóriou životnosti/neživotnosti – vyznačujú rovnakým, a teda homonymným tvarom v základnom, pomenúvacom páde a slúžia na označenie osobného aj neosobného variantu významu. No vo viacerých ďalších tvaroch paradigmy sa pádové formy tohto podstatného mena už diferencujú podľa gramatickej kategórie životnosti/neživotnosti.

To značí, že v datíve, akuzatíve a lokáli jednotného čísla sú tu proti sebe životné tvary *širiteľovi*, *širiteľa*, *(o) širiteľovi* a neživotné tvary *širiteľu*, *širiteľ*, *(o) širiteli* a v množnom čísle to platí o tvaroch nominatívu a akuzatívu *širitelia*, *širiteľov* pri životných a *širiteľa* pri neživotných.

Pravdaže, táto tvarová diferenciácia nie je taká striktná, aby ju v jazykovej praxi nebolo možné porušiť. Aj iné podstatné mená zakončené na príponu *-tel'* (napríklad *činiteľ*, matematické termíny typu *menovateľ*, *násobiteľ*, *deliteľ*, *čitateľ*) ukazujú, že táto tvarová diferenciácia je proces, ktorý vonkoncom nie je uzavretý. Aj spomínané kodifikačné príručky spisovnej slovenčiny totiž pri uvedených podstatných menách zachytávajú v tvaroch datívu jednotného čísla a nominatívu a akuzatívu množného čísla dvojtvary s uprednostnením neživotného variantu, keďže je uvedený na prvom mieste. Dôkazom uvedenej procesovosti je aj samo podstatné meno *širiteľ*, pri ktorom sa ešte približne pred polstoročím neživotné tvary v kodifikačných príručkách vonkoncom nezachytávali.

Z druhej strany podstatné meno *širiteľ* a jeho doložený neživotný tvar nominatívu množného čísla *širitele* ukazuje, že proces významovej a výrazovej diferenciácie pri podstatných menách daného typu je v súčasnej spisovnej slovenčine živý a neprestajne pokračuje. Potvrdzujú to aj iné príbuzné príklady zo súčasnosti, ako sú *zakladač* s významom „obal na zakladanie spisov“, *zaradovač* „mechanizmus na zaradovanie“, *gniavič* ako označenie druhu poľovného psa, *goliáš* ako pomenovanie veľkého chrobáka a podobné. Tento proces tvorí súčasť dynamických pohybov v slovnej zásobe súčasnej spisovnej slovenčiny a živí ho zjavne to, že jazyk (aj) takto smeruje k vyššiemu stupňu harmónie významovej a výrazovej stránky pomenovaní.

LITERATÚRA

KAČALA, Ján: Významová a výrazová diferenciácia pomenovaní z hľadiska gramatickej kategórie životnosti. In: *Studia Academica Slovaca*. 26. Prednášky XXXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1997, s. 78 – 85.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 3., upravené a doplnené vyd. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 2000. 590 s.

Slovník slovenského jazyka. IV. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964. 760 s.

Slovko o našom slove

JOZEF FELIX

Pocítili ste už niekedy radosť zo samého slova ako takého? Radosť z krásne napísanej vety? Zo zvučne znejúceho verša? Verím, že áno. Vedť jednou z vlastností krásy je, že rozochvieva, radosťou naplňa, a to bez ohľadu na to, či ide o krásu ľudskej tváre, umeleckého diela – alebo o krásu samého jazyka.

Priznám sa: máločo mám tak rád, ako krásu jazyka. Jazyk, ktorý nachádzam v Dobšinského slovenských ľudových rozprávkach, v textoch našich ľudových piesní, ale aj u mnohých našich spisovateľov, u štúrovcov, napr. u takého Janka Kráľa, Andreja Sládkoviča či Jána Bottu, z našich moderných autorov napr. u takého Ľuda Ondrejova či Františka Švantnera (a aby som nezabudol: aj u Tajovského a Kukučina), poskytuje mi sám ako taký, sám osebe a sám sebou radosť, pôžitok a potešenie.

Nazvite to hoci formalizmom: agapé môžu byť rozličné a uveličenie samým jazykom – všimnite si to slovo „uveličenie“: človek sa pri tom stáva „väčším!“ – patrí medzi moje veľké radosti. Záujmy môjho povolania viedli ma občas na bulváre a zavše i do ďalekých svetov románskych literatúr. Životnými láskami stali sa mi Francúzi, Taliani aj Španieli, no neraz som v takej situácii, že krásnemu nášmu veršu, krásnej našej vete, ba i jedinému krásnemu nášmu slovu dal by som prednosť hoci aj pred Baudelairom a Valérym. Neveríte? Zacitujem len napríklad takéto štyri verše z našej ľudovej piesne:

*Chlapci lučatínski, preč ma neľúbite?
Ved' ja mám očičká hodvádom vyšité!
Kebi len očičká, ale aj obrvia –
Lučatínski chlapci, tatárčená mrva!*

Ten opakovaný tvar „preč“ (má ho aj Krasko: predstavte si, že lučatínske dievča „vedelo“ o básnickej licencii!), to pomenovanie „tatárčená mrva“ (tak jemne a potmehúdsky ironické, že nad ním vidím úsmev dievčaťa, ktoré túto pesničku skladalo!) a napokon aj ten obraz očí slovenského dievčaťa – očí „hodvádom vyšitých!“ – to všetko na mňa účinkuje dojmom najrý-

dzejšej krásy. Jazyk je iste nástrojom poézie, ale poézia je reflexia v jazyku, presne tak: nie reflexia jazykom, ale reflexia hlboko v ňom!

Neodcitoval som náhodou náhodné verše našej ľudovej piesne. Spomenul som si na ne hlavne preto, že práve ony – a tisíce veršov im podobných – umožnili mi pochopiť ten „zázračný“ fakt, že o niekoľko rokov po tom, čo sa zišli štúrovskí chlapci a „zákónili“ spisovnú slovenčinu s doslovným požehnaním Jána Hollého, zrodili sa také diela ako Sládkovičova Marína či Detvan.

„Zázračný“ fakt? Vari ani nie. Pred štúrovcami slovenský jazyk celé stáročia prechádzal kdesi v najširších vrstvách nášho dedinského ľudu kultivovaním, cibrením, brúsením, až sa napokon vybrúsil do takého stupňa, že poľahky – bez dlhšej literárnej tradície, ba proti nej! – mohli vzniknúť verše Chalupkove, Sládkovičove, Kráľove i Bottove. Ktosi anonymný tento nástroj dokonale pripravil. Myslením i cítením. A vytvoril vysokú kultúru jazyka.

A tu mi prichodí urobiť maličkú konfrontáciu s naším súčasným stavom slovenčiny. Prechádza azda ona i ďalej podobným kultivačným procesom? Áno i nie. Ak Botto nazval kedysi slovenčinu (v onom uveličení, ktoré som vyššie spomenul) „bielou húskou s červenými ústy“, v našich časoch, priznajme si to, táto „húška“ má často výzor neohrabanej „husi“ – a aj „husi“ dosť špinavej! Nemyslím tu na našich súčasných spisovateľov, najmä nie na všetkých. Myslím tu na všetkých tých, ktorí s jazykom denne narábajú s nedostatočnou úctou, s chatrnou ohľaduplnosťou a s hriešnou ľahostajnosťou. Pavel Eisner bol kedysi cez vojnu napísal, že skutočná jazyková kultúra národná meria sa podľa toho, ako vyzerajú „vyhlášky o kontumácii psov“. Mal pravdu. Nuž, zavše tie naše „vyhlášky o kontumácii psov“ tak vyzerajú, že sa pri nich zachievame opačným pocitom, než pri veršoch Sládkovičových či Bottových. Nie sme iste všetci schopní v rovnakej miere kultivovať materinský jazyk, ale všetci sme schopní uvedomiť si svoju povinnosť k nemu: povinnosť hlbšieho i láskypnejšieho vzťahu k nemu. Vec kultivovania vlastného jazyka nie je len vecou spisovateľov a slovesných umelcov, ale nás všetkých. Tak to bolo kedysi dávno, a tak by to malo byť vždy. Chceme byť národom kultúrnym. Nesmieme teda zabúdať na pravdu najpravdivejšiu: bez kultúry jazyka niet kultúry národa – a ani národnej kultúry.

FELIX, Jozef.: Domov i svet. (Vybrané spisy Jozefa Felixa. Zv. II. Edične pripravili Stanislav Šmatlák a Július Pašteka.) Bratislava: Slovenský spisovateľ 1986, s. 83 – 85.

DISKUSIE

Úloha pravopisu pri zaradovaní sa cudzích názvov do skloňovacieho typu

JÁN KAČALA

Pred vyše tridsiatimi piatimi rokmi Ladislav Dvonč v príspevku *Zo skloňovania mužských neživotných podstatných mien typu Boleráz* (1971, s. 152 – 160) venoval širokú pozornosť (porovnaj strany 153 – 154) anglickému miestnemu pomenovaniu *Leeds* a jeho upotrebovaniu v tlačených prejavoch v slovenčine najmä so zreteľom na jeho gramatický tvar v lokáli singuláru s príponou *-e* (v *Leedse*) alebo s príponou *-i* (v *Leedsi*). Názov *Leeds* autor preberá v rámci väčšieho počtu najmä vlastných, ale aj všeobecných pomenovaní so zakončením na spoluhlásky *-s*, *-z*, prípadne v písme aj *-x* a tak ako pri ostatných preberaných názvoch, aj pri ňom zisťuje rozkolísanosť pri výskyte lokálovej prípony *-e*, prípadne *-i* v sledovaných textoch. Kým pri domácich názvoch *Čeklís*, *Boleráz* lokálove tvary v *Čeklísi*, v *Bolerázi* hodnotí ako nárečové západoslovenské, v cudzích názvoch vysvetľuje tvary lokálu singuláru typu *vo Walesi*, v *Angersi*, v *Hastingsi* ako utvorené analogicky podľa tvarov typu v *Čeklísi*, v *Bolerázi* (Dvonč, 1971, s. 156).

V závere svojho príspevku L. Dvonč zhrňajúco konštatuje, že uvedené lokálove tvary na *-i* nie sú v súlade s vývinovými tendenciami v systéme súčasnej spisovnej slovenčiny (t. j. s tým, aby prispievali k zvýšeniu pravidelnosti v morfológii – porovnaj s. 159), a svoj text uzatvára takto: „Sme preto tej mienky, že v spisovnom jazyku treba vyžadovať pri skloňovaní mužských neživotných podstatných mien zakončených na uvedené spoluhlásky vo všetkých prípadoch, teda aj pri miestnych názvoch, ako napr. *Čeklís*, *Boleráz* a pod., v lok. sg. tvary s príponou *-e*, výslovne uvádzané v Slovníku slovenského jazyka (v časti o slovenských miestnych názvoch a obyvateľských menách).“ (Dvonč, 1971, s. 159 – 160.)

Nemyslím si, že by sa situácia v spisovnej slovenčine, v jej používaní a v jej kodifikácii za ostatných vyše tridsaťpäť rokov bola tak radikálne zmenila, že by citované Dvončove objektívne zistenia bolo treba poprieť alebo opravovať, tak ako sa o to pokúša M. Považaj v príspevku *O skloňovaní slova aids*, uverejnenom v *Kultúre slova*, 2007, roč. 41, na s. 92 – 96. Hoci vôbec necituje tento Dvončov príspevok, rovnako ako L. Dvonč zisťuje nejednotnosť pri používaní lokálového tvaru pri názve *Leeds*: „Popri písomnej podobe v *Leedsi* stretáme sa aj s podobou v *Leedse*“ (Považaj, 2007, s. 95). No výskyt regulárneho tvaru na *-e* dáva skôr do súvisu „s tzv. písmenkovou výslovnosťou. Táto okolnosť môže ovplyvňovať aj uplatňovanie lokálového tvaru v podobe v *Leedse*, vo výslovnosti [v lítse].“ (Považaj, tamže).

Podľa autora je podobná situácia pri výslovnosti slova *aids*, ktoré časť používateľov tiež vyslovuje ako [aits] a v ďalších tvaroch ako [aitsu], [aitsom], „z čoho logicky vyplýva aj lokálový tvar *o aidse* [o aitse]. Takáto písmenková výslovnosť však nerešpektuje výslovnostné zásady platné v spisovnej slovenčine. Podľa nášho názoru riešenie uplatnené v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1998 a 2000, teda uvádzať pri slove *aids* lokálový tvar s príponou *-i* je vecne odôvodnené a v súlade so všeobecnými zásadami pri zaraďovaní prevzatých podstatných mien a cudzích názvov k jednotlivým skloňovacím vzorom.“ (Považaj, tamže).

Podľa môjho názoru nejde predovšetkým o to, ako píše autor, že by práve písmenková výslovnosť ovplyvňovala výskyt tvaru lokálu singuláru v *Leedse*, prípadne aj *o aidse*. Ide skôr o to, že autor nebral do úvahy to, že na cudzie slová nemožno mechanicky vzťahovať kritériá platné pri domácich slovách, a potom aj o to, že pri zdomáčňovaní cudzích slov má dôležitú – dôležitejšiu ako pri domácich slovách – úlohu ich pravopisná alebo grafická stránka.

Preberanie slov a mien z iných jazykov a ich viacrozmerné začleňovanie sa do systému preberajúceho jazyka je veľká a široká jazykovedná téma, aj preto jednoduché a priamočiare riešenia, aké v citovanom článku ponúka M. Považaj pri téme začlenenia slova *aids* do skloňovacieho typu v slovenčine, síce s oporou o autoritatívnu Morfológiu slovenského jazyka, ale jednako len s veľmi úzkym východiskovým materiálom a malým záberom odbornej jazykovednej literatúry a aj v nesúhlase s doterajším stanoviskom sloven-

skej jazykovedy, vyvolávajú podozrenie z neprimeraného zjednodušenia témy aj odborného prístupu k jej rozboru a z celkového jednostranného pohľadu na danú tematiku. Napríklad aj významný český jazykovedec Vilém Mathesius vo svojej stati *K výslovnosti cizích slov v češtině*, uverejnenej vo výbere *Čeština a obecný jazykozpyt* z roku 1947 (s. 110 – 129), upozorňuje, že k znakom cudzích slov patrí aj kolísanie ich výslovnosti a „pri tom všetkom nesmieme zabúdať ani na dôležitú úlohu, ktorú pri zmenách vo výslovnosti cudzích slov má okolnosť, že pomer medzi pravopisom a výslovnosťou je pri cudzích slovách spravidla iný, než na aký sú hovoriaci zvyknutí z domácej slovnej zásoby“ (Mathesius, 1947, s. 110).

V inej svojej stati z toho istého výberu s názvom *Cizí slova ze stanoviska synchronického* (c. d., s. 96 – 109) tento autor zasa pripomína, že „sa pri cudzích slovách oveľa intenzívnejšie prejavuje vplyv písma na výslovnosť než pri domácich slovách. Aj to prispieva ku kolísaniu výslovnosti v cudzích slovách, najmä tam, kde ide o pravopis s nezvyčajnými zvukovými hodnotami písmen“ (Mathesius, 1947, s. 107). Metodologicky dôležitá je aj jeho požiadavka, že „treba rozoznávať medzi slovami dokonale vžitými a cudzími slovami v jazyku nezdomácnenými“ (Mathesius, tamže).

U nás L. Dvonč venoval tematike rozdielu medzi pravopisom a výslovnosťou z hľadiska skloňovania cudzích podstatných mien samostatnú štúdiu, uverejnenú roku 1978 práve v *Kultúre slova* (s. 241 – 246). V nej nadväzuje na konštatovanie J. Orlovského a L. Aranya v ich *Gramatike jazyka slovenského* z roku 1946, že pri zaradení cudzích podstatných mien do príslušného skloňovacieho vzoru rozhoduje nie grafika, lež ich výslovnosť; túto tézu autori citovanej gramatiky ukazujú na pomenovaniach *Bologna, essay*, ktoré sa vyslovujú ako [boloňa a esej]. Podľa L. Dvonča je to však úplne ináč: „Konkrétny materiál ukazuje, že takáto formulácia nie je správna, lebo popri slovách, ktoré sa zaraďujú do niektorého z gramatických vzorov na základe výslovnosti, sú aj podstatné mená, ktoré sa skloňujú na základe písanej podoby“ (Dvonč, 1978, s. 241).

Ani táto formulácia nie je taká stará, aby ju pri rozbere bezprostredne súvisiacej témy nebolo treba brať do úvahy, najmä keď jej autorom je odborník, ktorý sa skúmanej tematike vedecky venoval po celý život. Navyše nie sú mi známe nijaké relevantné výsledky výskumov, ktoré by uvedené Dvončovo zistenie popierali alebo aspoň ho vážnejšie spochybňovali.

A treba upozorniť aj na to, že citované Dvončovo konštatovanie vonkoncom nie je v súlade s Považajovým citovaným záverom o jestvovaní akýchsi „všeobecných zásad pri zaraďovaní prevzatých podstatných mien a cudzích názvov k jednotlivým skloňovacím vzorom“ (Považaj, 2007, s. 95) týkajúcich sa výlučne zvukovej či výslovnostnej podoby slova.

Z uvedených Mathesiusových konštatovaní vyplýva dôležité ponaučenie, že rozdiely medzi domácimi a cudzími slovami treba neprestajne brať do úvahy, lebo zdomáčovacím procesom sa nestrácajú úplne. Potvrďuje to aj postup Jána Sabola uplatnený v jeho zásadnej štúdii o formálnom vymedzení skloňovacieho typu z roku 1968, pri ktorom (t. j. pri postupe) často vystupujú rozdiely medzi domácimi a cudzími slovami. Napríklad na s. 48 svojej state píše: „Nulovú entropiu ako jednu z podmienok na vydelenie determinujúcej submorfémy narušajú zase v tvaroch nom./ak. sg. cudzie slová. Preto podľa našich kritérií nemožno jednoznačne určiť ich príslušnosť ku skloňovaciemu typu.“

Napokon za metodologicky relevantné pokladáme zistenie L. Dvonča z jeho štúdie *O skloňovaní a pravopise niektorých cudzích podstatných mien v spisovnej slovenčine* z roku 1975, v ktorej samostatnú pozornosť venuje práve skloňovaniu substantív, v ktorých máme pred sebou rozdiel medzi výslovnostnou a pravopisnou podobou. Dôležité je jeho záverečné konštatovanie zo s. 172: „So silným vplyvom pravopisnej podoby vždy musíme počítať“ (Dvonč, 1975). V tejto súvislosti autor okrem iného vystríha pred dvojakým písaním tvarotvorného základu, ktoré navrhovali niektorí jazykovedci (napríklad v nominatíve singuláru *Tosca* s písmenom *c* a v genitíve singuláru *Tosky* s písmenom *k* s cieľom vyhnúť sa pri skloňovaní tohto mena v slovenčine nezvyčajnému spojeniu písmen *cy*), lebo sa ním „stiera hranica medzi nezdomáčenými a zdomáčenými slovami cudzieho pôvodu“ (Dvonč, 1975, s. 166); v danom prípade máme totiž v slovenčine do činenia jednak s názvom a menom *Tosca* a jednak so zdomáčenou formou osobného ženského mena *Toska*.

Postulát, aby sme v teórii aj v praxi rozlišovali medzi slovami a menami, ktoré už v prijímajúcom jazyku absolvovali značný zdomáčovací proces, a z druhej strany slovami a menami, ktoré týmto procesom neprešli a stále sa pociťujú ako cudzie, je užitočné uplatniť aj pri posúdení témy, do ktorej vyúsťuje aj náš príspevok, totiž pri rozbere postavenia slova *aids* v spisov-

nej slovenčine a jeho zaradenia sa do istého skloňovacieho typu v našom jazyku. Slovo *aids* totiž stále pokladáme v spisovnej slovenčine za nezdomácnené cudzie slovo, ktoré na svoj cudzí pôvod upozorňuje nielen svojou významovou stránkou, ktorá najmä vo svojej presnej pojmovej dikcii nie je všeobecne rozšírená a známa, lež aj svojou formálnou stránkou, svojím hláskovým zložením, v ktorom – ako je známe – má rozhodujúcu úlohu to, že ide pôvodne o skratkové slovo AIDS, utvorené zo začiatočných hlások a písmen anglického viacslovného názvu *Acquired Immune Deficiency Syndrome*, ktorý v preklade značí „syndróm získanej nedostačujúcej imunity“.

Keď k uvedeným skutočnostiam prirátame aj neustálenú výslovnosť slova *aids* (AIDS) v spisovnej slovenčine (máme na mysli to, že popri výslovnosti vychádzajúcej zo znenia slova *aids*, t. j. [aic], je rozšírená aj výslovnosť vychádzajúca zo skratky *AIDS*, t. j. z hláskovania jednotlivých zvukových prvkov v podobe [a-i-dé-es]), istotne nie je prekvapujúce ani zistenie, že z periférneho postavenia slova *aids* v systéme nášho jazyka vychodí aj neustálenosť v jeho skloňovaní, prípadne v jeho zaradení sa do istého skloňovacieho typu.

Terajšiemu stavu morfologickej neustálenosti a prípadnej spornej kodifikácii sme sa usilovali predísť okrem iného aj uverejnením príspevku o slove *aids* a jeho postavení v našom jazyku už pred dvadsiatimi rokmi (presne to bolo práve roku 1988; pozri Kačala, 1988). V ňom sme okrem iného toto slovo z tvaroslovného hľadiska na základe jeho zakončenia na spoluhlásku *s* priradili ku skloňovaciemu typu *dub* a v tvare lokálu jednotného čísla sme mu na základe jeho pravopisnej podoby pripísali príponu *-e*, t. j. odporúčali sme lokálový tvar *o aidse*. Takáto kodifikácia so zreteľom na používaný lexikografický postup sa uplatnila aj v Krátkom slovníku slovenského jazyka od jeho 1. vydania roku 1987 po najnovšie, 4. vydanie z roku 2003, ako aj v novom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1991. (Lexikografickým postupom tu máme na mysli to, že tvar lokálu jednotného čísla *o aidse* sa pri tomto podstatnom mene pokladal a pokladá za pravidelný, a preto sa naň v príslušnom hesle osobitnou poznámkou neupozorňuje.)

Tento stav v kodifikácii sa neodôvodnene narušil v 2. vydaní Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1998, v ktorom sa uvádza upozornenie na tvar lokálu singuláru v podobe *s* príponou *-i*. Argumentácia za zachytenie tohto lokálového tvaru v tejto kodifikačnej príručke je obsiahnutá v uvedenom tex-

te M. Považaja z roku 2007. Autor v ňom vychádza z tézy, že „v spisovnej slovenčine platí všeobecná zásada, podľa ktorej pri zaraďovaní podstatných mien k tvrdému skloňovaciemu vzoru *dub* alebo mäkkému skloňovaciemu vzoru *stroj* nerozhoduje grafická podoba slova, ale jeho výslovnostná podoba“ (Považaj, 2007, s. 93 – 94). Pritom sa odvoláva na Morfológiu slovenského jazyka, v ktorej sa na s. 97 uvádza: „Do vzoru *stroj* patria aj cudzie slová, ktoré sa síce v písme nekončia na mäkkú spoluhlásku, ale sa vyslovujú s koncovou mäkkou spoluhláskou, ako *herz* (vysl. here), *Graz* – v *Grazi*, *Cambridge* – v *Cambridgei*, *Koblenz* – v *Koblenzi* a pod.“

Táto Považajova argumentácia má viaceré slabé stránky: 1. V Morfológii slovenského jazyka – ako to vychodí z uvedeného citátu – sa uvádzajú iba príklady so zakončením na písané *z* (vo výslovnosti *c*) a jeden príklad so zakončením na *dg* (s výslovnosťou *dž*). Príklady s písmenom *z* čítaným ako *c* však majú obmedzenú argumentačnú silu so zreteľom na silné postavenie nemčiny v stredoeurópskom priestore: Slováci totiž napospol dobre poznajú povedzme nemecké mená *Franz*, *Holz*, *Pilz*, *Herzog*, *Stolz*, *Zimmermann* a podobné (viaceré dokonca v poslovenčenej podobe: *Pilc*, *Hercog*, *Štolc*), a teda vedia, že v nich sa písmeno *z* číta ako slovenská spoluhláska *c*. Preto im nerobilo ani nerobí ťažkosti jednoznačne zaraďiť slová alebo mená so zakončením na *z*, uvedené v Morfológii slovenského jazyka, k podstatným menám typu *stroj*. Pri posudzovaní takýchto javov treba teda mať na pamäti aj kultúrny priestor, v ktorom sa pohybujeme, a jeho dosah na hodnotenie jazykových javov používateľmi jazyka.

2. Tak jednoznačne, ako sme ho citovali, je stanovisko autorov Morfológie slovenského jazyka formulované iba so zreteľom na vymedzenú skupinu slov a mien, patriacich do vzoru *stroj*, a nemožno mu pripisovať všeobecnú platnosť. Na inom mieste, kde sa o cudzích menách v súvisi s ich skloňovaním v slovenčine vraví zo všeobecnejšieho stanoviska, je formulácia veci iná, nie taká striktná v prospech výslovnostnej podoby ako jedinej rozhodujúcej. Konkrétne na s. 123 v kapitole s názvom Skloňovanie cudzích podstatných mien sa už píše: „V slovenčine je výrazná tendencia podriaďovať cudzie slová (všeobecné aj vlastné) domácemu skloňovaciemu systému. Z v ä č š a s a pritom v y c h á d z a (riedenie J. K.) z výslovnosti cudzích slov. Podľa zakončenia a rodu zoraďujú sa jednotlivé slová k niektorému zo skloňovacích vzorov.“

3. Ako môže mať takú jednoznačnú a všeobecnú platnosť citovaná Považajova téza, že „v spisovnej slovenčine platí všeobecná zásada, podľa ktorej pri zaraďovaní podstatných mien k tvrdému skloňovaciemu vzoru *dub* alebo k mäkkému skloňovaciemu vzoru *stroj* nerozhoduje grafická podoba slova, ale jeho výslovnostná podoba“ (Považaj, 2007, s. 93 – 94), keď v spisovnej slovenčine máme ako systémový jav pri rovnako zakončených slovách na spoluhlásky *r*, *l* tvary v jednotnom čísle podľa mäkkého vzoru (*v tuneli*, *v areáli*, *v líkéri*), kým v množnom čísle tvary podľa tvrdého vzoru *dub* (tie *tunely*, *areály*, *líkery*)? Pravdaže, v distribúcii týchto tvarov jestvuje v spisovnej slovenčine zákonitosť, hoci s istými výnimkami, ale táto zákonitosť nie je založená na protiklade mäkkého a tvrdého zakončenia základu slova, prípadne na jeho „výslovnostnej podobe“.

4. M. Považaj v danej súvislosti cituje aj spomínanú štúdiu L. Dvonča *O skloňovaní a pravopise niektorých cudzích podstatných mien v spisovnej slovenčine* z roku 1975, ale vyberá z nej iba stanoviská a príklady podporujúce jeho tézu o tom, že pri zaraďovaní slov a mien do vzoru *dub* alebo do vzoru *stroj* rozhoduje nie grafická, lež výslovnostná podoba slova; Dvončovo už citované zovšeobecňujúce a zásadné stanovisko zo s. 172, že totiž „so silným vplyvom pravopisnej podoby vždy musíme počítať“, tento autor úplne obchádza.

Pritom L. Dvonč uvádza viaceré skupiny príkladov cudzích mien, ako aj jednotlivé prípady, v ktorých sa pri zaraďovaní cudzích mien do skloňovacieho typu jednoznačne vychádza z písomnej, prípadne pravopisnej podoby mena. Veľmi presvedčivým príkladom je najmä skupina talianskych podstatných mien (vlastných aj všeobecných) so zakončením na slabiku *-za*, ktoré sa vyslovujú so spoluhláskou *c*, napríklad *Vicenza* [vičenca], *Piacenza* [pjačenca], ale skloňujú sa ako podstatné mená s tvrdým zakončením kmeňa, t. j. podľa vzoru *žena*. Na s. 170 v zhrnutí výslovne píše, že „talianske názvy na *-za* (vysl. *-ca*) sa skloňujú podľa vzoru *žena*, že teda sa skloňujú na základe svojej pravopisnej podoby“.

Okrem tejto skupiny mien možno uviesť ďalšie skupiny cudzích mien, ktoré sa v slovenskom skloňovacom systéme zaradili a zaraďujú podľa svojej písomnej podoby, nie podľa výslovnosti. V mužskom rode máme na mysli povedzme francúzske mená zakončené na spoluhlásku *t*, ktorá sa v základnom tvare, t. j. v nominatívne singuláru, nevyslovuje, ale pri tvore-

ní nepriamych pádov sa v našom jazyku vychádza z písomnej podoby a spoluhláska *t* je súčasťou takéhoto tvaru, napríklad nom. sg. *Rousselot* [ruslo], ale gen. sg. *Rousselota* [ruslota], dat. sg. *Rousselotovi* [ruslotovi] atď.

Podobný jav máme pred sebou pri francúzskych menách so zakončením na spoluhlásku *s*, ktoré sa takisto v základnom tvare ani v našom jazyku nevysslovuje, napríklad *Rabelais* [rable], ale gen. sg. *Rabelaisa* [rablesa]. Keby sa totiž pri skloňovaní mien tohto typu vychádzalo z ich výslovnostnej podoby v základnom tvare, ich skloňovacia sústava by bola daná skloňovacím typom *kuli*: v gen. sg. by bol tvar *Rab(e)leho*, v dat. sg. tvar *Rab(e)lemu* atď.

Zo všeobecných mien v strednom rode ide napríklad o podstatné mená talianskeho pôvodu typu *intermezzo* [intermedzo] a podobné, ktorých kmeň sa vo výslovnosti končí na pravopisne mäkkú spoluhlásku *dz*, a jednako je ich skloňovanie v slovenčine totožné so vzorom *mesto*, ktorý má kmeň zakončený na tvrdú spoluhlásku (upozorňuje na to aj Slovník slovenského jazyka I. zväzok na s. 611 a vyplýva to aj zo spôsobu spracovania tohto slova v Krátkom slovníku slovenského jazyka a v najnovších Pravidlách slovenského pravopisu, kde sa prípona *-e* v tvare lokálu singuláru pokladá za pravidelnú, a preto sa v príslušnom hesle neuvádza).

V rámci podstatných mien ženského rodu možno uviesť povedzme prevzaté mená so zakončením v písme na *-x*, napríklad *prax*, *syntax*, ktoré v základnom tvare vo výslovnosti majú na konci spoluhlásku *s*, a jednako svojím skloňovaním plnohodnotne patria do mäkkého vzoru *dlaň*.

Z nášho doterajšieho výkladu vyplýva aj dôležitá metodologická požiadavka, že totiž otázku cudzích slov a ich zaradenia sa do skloňovacieho typu treba posudzovať ako otázku celého skloňovacieho systému jazyka a pri riešení jednotlivého prípadu sa nemožno obmedzovať iba na jeden konkrétny gramatický rod. Veď napríklad otázka pravopisne mäkkých alebo tvrdých spoluhlások a ich dosah na zaradenie sa daného mena do skloňovacieho typu prekračuje hranice jedného gramatického rodu (lebo vyplýva z hláskového systému jazyka, tak ako je zachytený v pravopisnej sústave) a dotýka sa celej skloňovacej sústavy, a teda celého jazyka. Preto pri hľadaní odpovede na otázku, kde patrí konkrétne cudzie meno z hľadiska skloňovania, ani nie je vhodné obmedziť sa povedzme na mužský rod a nebrať do úvahy situáciu v ostatných rodoch a v celom jazyku.

Ako vidno, podľa všeobecného názoru, rozšíreného v slovenskej jazykovede, pri zaradovaní sa cudzích slov do domáceho tvaroslovného systému nerozhoduje len výslovnostná stránka cudzieho slova, ako to tvrdí M. Považaj (2007), lež veľmi závažnú úlohu má aj písomná (grafická) alebo pravopisná stránka cudzieho slova. Písomná či pravopisná stránka má významný zástoj najmä pri menej zdomácnených a mohli by sme povedať exkluzívnejších slovách, akým je v súčasnosti v našom jazyku aj slovo *aids*. Pri slovách takého typu si totiž väčšmi ako pri známejších, viac zdomácnených slovách uvedomujeme ich písomnú stránku, lebo práve tá je výrazným znakom ich „cudzosti“, a tá ovplyvňuje aj zaradenie daného slova ku skloňovaciemu typu.

Nejde teda o to, že by azda zdanlivá písmenková výslovnosť ovplyvňovala tvar lokálu singuláru typu v *Leedse*, prípadne aj *o aidse*. Ide o to, že pri skloňovaní týchto cudzích názvov sa vychádza z písomnej podoby názvu, ktorá má vo všeobecnosti pri nezdomácnených cudzích slovách veľmi závažnú úlohu pri zaradovaní sa cudzieho názvu do skloňovacej sústavy v spisovnej slovenčine.

Z nášho rozboru vychodí aj záver, že jednoznačné riešenie pri uvádzaní lokálu singuláru slova *aids* z hľadiska výslovnostnej podoby ako východiska pri zaradovaní sa tohto slova do skloňovacieho typu (t. j. s príponou *-i*) nebolo uvážené ani potrebné, lebo – ako priznáva aj sám M. Považaj (2007, s. 93) – „jazyková prax pri používaní slova *aids* v texte je totiž značne nejednotná“. Uvedenie tvaru lokálu singuláru *o aidsi* v novších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu na základe jednostranného posúdenia otázky a nedostačujúceho prizerania na výskumné výsledky slovenskej jazykovedy v ostatných desaťročiach prispelo k ďalšiemu rozkolísaniu jazykovej praxe, a práve preto ho nemožno pokladať za „vecne odôvodnené“ (tamže, s. 95).

Za veľmi nevhodné pokladáme aj to, že – ako to ukazuje práve rozbieraný prípad s tvarom lokálu singuláru slova *aids* – kodifikačné príručky neprinášajú jednotné riešenia sporných otázok a používateľovi poskytujú protirečivé informácie. V danom prípade ide síce o jednotlivosť, ale tá je veľmi výrečná.

Používanie argumentu, že tvar *o aidsi* sa vyskytuje aj v najnovšom Slovníku súčasného slovenského jazyka, kde sa dostal práve na základe

toho, že ho zachytáva reprezentatívna kodifikačná príručka, akou sú u nás Pravidlá slovenského pravopisu, takisto nemožno prijať ako vážne.

LITERATÚRA

DVONČ, Ladislav: Zo skloňovania mužských neživotných podstatných mien typu Boleráz. Slovenská reč, 1971, roč. 36, č. 3, s. 152 – 160.

DVONČ, Ladislav: O skloňovaní a pravopise niektorých cudzích podstatných mien v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, 1975, roč. 40, č. 3, s. 163 – 173.

DVONČ, Ladislav: Cudzíe podstatné mená s rozdielom medzi pravopisom a výslovnosťou z hľadiska skloňovania. Kultúra slova, 1978, roč. 12, č. 7, s. 241 – 246.

KAČALA, Ján: Nové slovo aids v slovenčine. Kultúra slova, 22, 1988, č. 5, s. 182 – 183.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava: Veda 1. vyd. 1987. 592 s., 4. vyd. 2003. 985 s.

MATHESIUS, Vilém: Cizí slova se stanoviska synchronického. In: Čeština a obecný jazykozpyt. Praha: Melantrich 1947, s. 96 – 109.

MATHESIUS, Vilém: K výslovnosti cizích slov v češtině. In: Čeština a obecný jazykozpyt. Praha: Melantrich 1947, s. 110 – 129.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

POVAŽAJ, Matej: O skloňovaní slova aids. Kultúra slova, 2007, roč. 41, č. 2, s. 92 – 96.

Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 1. vyd. 1991. 533 s. 2. vyd. 1998. 573 s. 3. vyd. 2000. 590 s.

SABOL, Ján: Formálne vymedzenie skloňovacieho typu. In: Jazykovedný zborník venovaný VI. slavistickému kongresu. Red. J. Dzurenda. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 43 – 52.

Slovník slovenského jazyka. I. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959. 816 s.

Z HISTORICKEJ LEXIKY

Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (7)

RUDOLF KRAJČOVIČ

bušinec, m. topon. apel. (od *buš* príp. miesta *-in-ec*) plocha znehodnotenej pôdy v teréne; p. hes. *buš*.

bušiť, verb. búšiť, udierať, zrážať, ničiť so sprievodným zvukom, hukotom, prenes. vyčínať, znehodnocovať (psl. *bušiti*, sloven. *búšiť*, *bušiť* udierať, tĺcť, búchať, *bušiť sa* naraziť do niečoho, čes. *bušiti*, poľ. *buszować* vyčínať, rozbíjať atď.); p. hes. *buš*.

buza, f., **boza**, f. vyššia krovitá drevina, baza, *Sambucus* (psl. *бѹзѹ*, *бѹзгѹ*, sloven. *baza*, v náreč. *bez*, *gbez*, čes. *bez*, poľ. *bez* atď.); p. hes. *buzica*.

buzica, f. **bozica**, f. topon. apel. miesto výskytu buzy, bazy (príp. miesta *-ica* ako v slove *pivnica*); p. hes. *buza*. *Bosita* 1962, *Buzitha* 1319, *Bozica* 1332, *Buzicze* 1773, dnes *Buzica*, obv. Košice. – *Bozyta* 1350, dnes *Buzitka*, obv. Lučenec (v hist. záznamoch *-t-* za domáce *-c-* vplyvom *stmad'*).

byster, -a, -o, men. adj. rýchly, prudký tok rieky, potoka, horskej riavy, prenes. čistý, priehľadný (psl. *bystrъ*, zachované v slovin. *bister* čulý, rezký, srb., chorv. *bistar* priehľadný, hist. prudký atď.). – *Biztheer* 1337, *Beystra* 1396, dnes *Byster*, časť obce Sady nad Torysou, obv. Košice-okolie. – *Biztro* 1602, *Bystro* 1773, *Bystra* 1808, dnes *Rožňavské Bystré*, obv. Rožňava, pôv. *Bystro*, názov od men. adj. neutra *hystro*.

bystrý, -á, -é, adj. rýchly, prudký, prenes. čistý, priehľadný tok rieky, potoka (psl. *bystrъjъ*, sloven. *bystrý* rýchly, prudký, čes. *bystrý*, poľ. *bystry* atď.). – *Bystrekezy* 1347, *Bistra* 1423, *Bistre* 1773, dnes *Bystré*, obv. Vranov nad Topľou.

bystrica, f. (od *bystrá* príp. miesta *-ica*) bystro tečúci vodný tok, prípad. čistý, priehľadný tok vody (psl. *bystrica*, sloven. *bystrica* rýchly hor-

ský potok, bystrina, čes. *bystřice*, poľ. *bystrzyca* rýchly prúd vodného toku, srb., chorv. *bistrica* potok, horský potok, čistá voda v úseku rieky atď.). – *Bysterchebana* 1263, *Bystricia* 1287, *Banská Bistryca* 1773, dnes *Banská Bystrica*. – *Bistrica* 1330, *Bystricza* 1458, *Bistrica* 1773, *Powaska Bistrica* 1786, dnes *Považská Bystrica* a iné.

Bystričane, pl. pôv. živý ľud. názov obyvateľov bývajúcich pri bystro tečúcej rieke, prípad. názov podľa názvu rieky *Bystrica*. – *Bystriche* 1388, *Bistricsany* 1773, dnes *Bystričany*, obv. Prievidza.

bystrička, f. dem. apel. menší rýchlo, bystro rečúci vodný tok, potok, riva (od *bystrica* zdrob. príp. *-ka*). – *Bysthriczka*, *Bisthriczka* 1573, dnes *Bystrička*, obv. Lučenec. – *Bisthricha* 1258, *Bystriczka* 1696, *Bistriczka* 1773, dnes *Bystrička*, obv. Martin. Prípona *-ka* v názvoch mohla byť motivovaná menšími osadami alebo mohla mať funkciu orientač. prívlastku (porov. hist. záznamy obce *Bystrička*, obv. Martin).

bzen, -a, -o, **bezen**, -a, -o, men. adj., dnes *bazový* (psl. *бѣзѣнь* od *бѣзѣ*, viac v hes. *buza*).

bzenica, f. priestor porastený bazovou krovinou (od men. adj. *bzen-* príp. miesta *-ica*). – *Bezenche* 1326, *Bzenicza* 1773, dnes *Bzenica*, obv. Žiar nad Hronom.

bzenov, -a, -o, men. adj., dnes *bazový* (od *bzen-* adj. príp. *-ov*). – *Bzenow* 1773, dnes *Bzenov*, obv. Prešov, predtým *Bzenka*, *Bezdenka* (viac v hes. *bezd*).

bzina, f. bazová krovina, priestor porastený bazovou krovinou (od koreňa *bz-* príponou miesta alebo hromad. príp. *-ina* ako krovina, bučina) (psl. *бѣзина*, sloven. *bazina*, *bzina*, HSSJ I., v náreč. *bazina* bazový kvet, SSN I., čes. *bzina* plod bazy, v poľ. náreč. *bzina* atď.). – *Bzina* 1345, *Bzinii* 1420, *Bzina Sedlacka*, *Bzina Valaska* 1625, *Bzine* 1773, *Bzyny* 1808, dnes *Bziny*, obv. Dolný Kubín.

bzinec, m. topon. apel. miesto výskytu bazovej kroviny (od koreňa *bz-* príp. miesta *-in-ec*). – *Byzench* 1357, *Dolne Bzince* 1773, *Horne Bzince* 1773, dnes *Bzince pod Javorinou*.

bzov, -a, -o, men. adj. dnes *bazový* (psl. *бѣзовъ*, sloven. *bazový*, v náreč. *bezový*, *gbezový*, čes. *bezový*, najbližšie stpoľ. *bzowy*, srb., chorv. *bzovi* popri *bazovi* atď.); p. hes. *bzovík*.

bzovík, topon. apel. menšia plocha porastená bazovými krovinami (od adj.

koreňa v *bzov-* zdrob. príp. *-ov-ik*). – *Bozouk* 1135, *Bozok* 1245, *Bozouk* 1331, *Bzowik* 1773, dnes *Bzovík*, obv. Krupina.

C

cabat', verb. expr. chovať, dojiť kravy (známe v morav. náreč. *cabat'*, *po-cabat'* podojiť, Mch.); p. hes. *cabovec*.

cabovec, m. topon. apel. miesto obyčajne ohradené na chov a dojenie kráv (od koreňa *cab-* v *cabat'* príp. miesta *-ov-ec* ako v topon. *Tisovec*, *Hlohovec*). – *Chabolch* 1410, *Czabowec* 1773, *Cabow*, *Czabowecz* 1808, dnes *Cabov*, obv. Vranov na Topľou; pôv. *Cabovec*; obyvatelia obce sa tradične okrem práce v lesoch a povozníctva venovali pastierstvu (VSO I.).

cák, m. menšia kaluža, kus blata na niečom (známe v češ. ako expr. apel. *cák* veľká kaluža).

cákať, expr. verb. špliechať, špiniť zakalenou vodou, riedkym blatom (známe v češ. expr. *cákať* špliechať riedkym blatom, blízke poľ. náreč. *cackać* čvachtať sa vo vode, v riedkom kale, Mch.); p. hes. *cakov*.

cakov, -a, -o, men. adj. menšia plocha mokriny, kaluže (p. hes. *cák*, *cákať*). – *Chakofalua* 1395, *Cheke* 1398, *Czakow* 1773, *Cakovo* 1920, dnes *Cakov*, obv. Rimavská Sobota; v časti chotára sú lužné mokriny, riečne usadeniny, nánosy blata po záplavách.

cer, m. teplomilný druh duba, *Quercus cerris* (psl. *cerъ*, slovin. *cer*, čes. *cer*, poľ. *cier* atď.).

cerov, -a, -o, men. adj. od *cer* (p. hes.). – *Chery* 1275, *Cerowo* 1773, dnes *Cerovo*, obv. Zvolen. – *Cerova* 1696, *Czerova* 1773, dnes *Cerová*, obv. Senica.

cerň, m. ľud. hist. *čerň* z *ťerň* (po náreč. zmenách *ť* na *é* a slabičného *r* na *er*) trň, pichliač na niektorých rastlinách a kríkoch; p. hes. *cernina*.

cernina, f. ľud. väčšia plocha v chotári porastená trním (od ľud. *cern* trň hromad. príp. *-ina* ako v slovách *burina*, *dubina*); p. hes. *cern*. – *Czernyna* 1492, *Czernina* 1786, dnes *Cernina*, obv. Svidník; v maďar. názov má podobu *Csernina* [*černina*] náhradou *cs-* [č-] za sloven. *c-* v stmaďar. ako v slove *császár* z *čersar*; Kn. Mny I.).

cesta, f. hist. dobytkom vychodený pás trávnej plochy obyč. smerom na pašu, neskôr pás upravený pre povozy (psl. *cěsta*, čes. *cesta*, poľ. *ciesta*)

atď.). – *Zeza* 1319, *Sestha* 1427, *Czesticze* 1773, *Cestic* 1808, dnes *Cestic*, obv. Moldava nad Bodvou; pôv. *Cesta*.

cifra, m. hist. nula, prázdnota, prenes. pustá, neoraná zem niekedy zabahnená (z nem. *Ziffer* číslica, pôv. nula, prázdnota, dnes sloven. *cifra* číslica, ozdoba pôvodne v podobe nuly, čes. *cifra* číslica, poľ. *cyfra*, *cyferblat* číselník atď.). – *Cyfer* 1342, *Cyfer*, *Phanchal* 1411, dnes *Cífer*, obv. Trnava; názov podľa označenia vymedzenej pôdy apel. *Ziffer* v prostredí nem. prisídlencov v staršom význame „nula, prázdnota“, prenes. „väčšia plocha neobrábanej pôdy miestami s mokrinami a blatom“; tento ráz chotára v stredoveku potvrdzuje aj paralelný stmaďar. názov obce *Pancsal* (1411) od *pancsolni* čvachtať sa vo vode, v blate.

cigel', m. ľud. ciheľ, hist. kameň, skala, skala upravená na stavby, na strešnú krytinu, škridla, tehla, prenes. príbytky a iné stavby z otesaných skál a pod. (z nem. *Ziegel* škridla, tehla, z lat. *tegula*, pôv. strop. kryt, v sloven. nárečiach *ciheľ* tehla, čes. *cihla*, poľ. *cegła* tehla atď.). – *Cyglen* 1461, *Czigell* 1773, dnes *Cigel'*, obv. Prievidza. – *Cekla* 1427, *Czygla* 1412, dnes *Cigla*, obv. Svidník.

cigel'ka, f. dem. apel. (od *cigel'* zdrob. príp. *-ka*); p. hes. *cigel'*. – *Checleuagasa* 1414, *Czigelka* 1618, dnes *Cigel'ka*, obv. Bardejov; pôv. *Cigel'* v spojení s maďar. apel. *vágás* rúbanisko, t. j. osada založená na vyklčovanom a zúrodnenom rúbanisku s príbytkami z otesaných skál (príp. *-ka* v názve môže byť zdrob. topon. prípona motivovaná malou osadou).

ciment, m. hmota na výrobu stavebného materiálu, malty, hist. látka na čistenie zlata, na zisťovanie kvality zlata (z nem. *Zement* z lat. *cementum* kameň upravený na stavbu, sloven. *cement*, v náreč. *ciment*, čes. *cement*, poľ. *cement* atď.); p. hes. *cimenný*.

cimenný, -á, -é, ľud. adj., dnes *cimentný* od *ciment* (p. hes.); topon. prívlastok miesta, kde sa čistilo a podľa hodnoty označovalo zlato získané ťažením alebo ryžovaním. – *Czymyna* 1484, *Czimenna* 1598, *Cymenná* 1808, dnes *Cimenná*, obv. Bánovce nad Bebravou; v susedstve je obec *Zlatníky* (p. hes. *zlatník*), pri ktorej sa v 13. a 14. stor. v potoku ryžovalo zlato (VSO I.).

cín, m. kovový prvok lesklej striebritej farby, cínová ruda (zo stnem. *zin*, dnes *Zinn*, čes. *cín*, poľ. *cyna* atď.); p. hes. *svin*, *olovo*.

Č

čaba, f. hist. menšie väzenie v obci, malá trestnica (od *čabat'* trestať palicou, biť prútom; p. hes. *čabat'*, *čabala*). – *Chab* 1326, *Cžab* 1808, dnes *Čab-Sila*, obv. Nitra, pôv. *Čaba* (v maďar. záznamoch odsunutú -a); záznam *ergastulo civitatis* z r. 899 vo Fuldských análoch v súvislosti s Nitrou podáva svedectvo, že v jej okolí boli trestanecké tábory (lat. *ergastulum* trestnica pre väzňov potrestaných ťažkou prácou); p. heslá *zbeh* a *otrok*.

čabala, f. hist. menšia trestnica obyč. v obci alebo v blízkosti nej (známe v morav. náreč. *čabala*, *čabalka* i *cabala* väzenie v obci, Mch., poľ. *czabala*, väzenie, strus. *čabala* obecná väznica. – *Chabaloch* 1494, *Cžabalowcze* 1773, dnes *Čabalovce*, obv. Medzilaborce; pôv. *Čabalovec* (od *čabala* príp. miesta -ov-ec), t. j. miesto väznice; neďaleko je obec *Zbojné* (p. hes. *zboj*).

čabat', verb. udierať prútom, trestať palicou, bičom (v sloven. blízke *čápať*, *čapiť* uderiť, v morav. náreč. *čabat* udierať, poľ. náreč. *ciapać* udierať); p. hes. *čaba*, *čabala*, *čabiňa*.

čabiňa, f. hist. (od *čabat'* príp. miesta -iňa ako *kuchyňa*) miesto trestania bitím palicou, prútom a pod. – *Chebinye*, *Also Chebinye* 1473, *Wissne Cžebinye*, *Nižne Cžebinye* 1773, dnes *Čabiny*, obv. Medzilaborce (v maďar. záznamoch *cse-* za domáce *ča-*); neďaleko je obec *Zbojné* (p. hes. *zboj*). Koncentrácia miestnych názvov utvorených z apel. vo význame „trestnica v obci alebo v jej blízkosti“ iste súvisí s lapaním zbojníkov, ktorí v 14. a 15. stor. vyčíňali hlavne v severných krajoch východného Slovenska. Nemožno však vylúčiť, že motiváciou vzniku názvu *Čabiny* bola práca pastierov, ich používanie bičov, korbáčov pri zaháňaní dobytká; v chotári Nižnej Čabiny v stredoveku boli rozsiahle pasienky (VSO I.).

čabrat', verb., **čabrat' sa**, verb. brodiť sa v blate, máčať sa v kale (sloven. *čabrat' sa*, vo vsl. náreč. *čabrac še čvachtať sa* v riedkom blate, čes. *cabrat se* ťažko ísť po blatistej ceste, v morav. náreč. *čaborit se* máčať sa vo vode atď.); p. hes. *čabrad'*.

čabrad', f. topon. apel. plocha riedkeho blata, ktorou obyč. prechádza cesta (od *čabrat'* príp. -a-d' ako v *mokrad'*). – *Chabrad* 1427, dnes *Čabrad'*, časť obce *Bežovce*, obv. Michalovce; chotár obidvoch obcí bol často postihnutý záplavami.

čad, m. dym, sadze (psl. *čadъ*, v sloven. náreč. *čad* sadze, hustý dym, čes. *čad* hustý dym, čmud, poľ. *czad* čmud atď.); p. hes. *čadiť*, *čadca*.

čadca, f. topon. apel. od *čad*, prípad. *čadiť* hist. príp. *-ca*, porov. *ovca* z *ovъ-ca*). – *Chatcza* 1598, *Čatca* 1658, *Cžaca* 1808, dnes *Čadca*; motiváciu vzniku názvu bolo zrejme pálenie zvyškov krovia, haluzia na okolitých rúbaniskách, čím sa pôvodná obec i jej okolie pokrývali sadzami, čadom a pod.; hneď v susedstve je obec *Horelica* (*Horelica* 1658) od horieť, páliť (viac v heslách *horieť*, *horelica*).

čadiť, verb. dymiť dymom, sadzami zahaľovať, pokrývať okolie najmä pri pálení haluzia, koreňov nahromadených z kľčoviska; p. hes. *čadca*.

čajať, verb. čakať na niečo, striehnuť, pozorovať (psl. *čajati* čakať, zachované v stpol'. *czaić się prikrádať* sa, nenápadne sa usadiť a pozorovať, známe v morav. nárečiach *čajiti se* usadiť sa, zrejme z poľštiny, Mch., rus. *čajat'* očakávať, ukr. *čajom* na stráži, Vas. IV. atď.); p. hes. *čaj*, *čaja*.

čaj, m., **čaja**, f. (od *čajat'*, p. hes.) miesto na pozorovanie okolia v loveckom revíre a pod. – *Chaj* 1335, *Nižný Čaj* 1773, dnes *Nižný Čaj*, obv. Košice-okolie. – *Felseu Chaj* 1427, *Wissny Csaj* 1773, dnes *Vyšný Čaj*, obv. Košice-okolie; v susedstve je obec s názvom *Ruskov* (*Ruzka* 1303), preto nemožno vylúčiť, že v názvoch sa skrýva stopa po pozorovateľni ruskej vojenskej posádky v službách uhorského kráľ. dvora.

čajka, f., ľud. **čavka**, f. vodný vták, *Larus* (psl. *čajbka*, *čavъka*, sloven. *čajka*, v náreč. *čavka*, čes. *čejka*, poľ. *czajka*, srb., chorv. *čavka* atď.); p. hes. *čajkov*.

čajkov, -a, -o, men. adj. (od *čajka* príp. *-ov*) miesto hojného výskytu čajok, čaviiek. – *Chewku* 1276, *Chekw* 1312, *Czajkow* 1773, dnes *Čajkov*, obv. Levice; pôv. *Čavkov*, *Čajkov*; názov miestnej časti *Rybnický sad* a najmä názov susednej obce *Rybníky* (p. hes. *rybník*) svedčia o rybníkoch v okolí pôv. osady, ktoré iste lákali vodné vtáctvo, hlavne čajky, známych lovcov rýb.

čak, m., **ček**, m. (od *čakať*, *čekať*, p. hes.) čakanie v nádeji, striehnutie, stráž (psl. *čакъ*, *čekъ*, známe v slovin. *čак* čakanie, striehnutie, srb., chorv. *ček* lovecké stanovište, kde sa čaká na lovnú zver, rus. *ček*, *byť na čeku* byť v pohotovosti, ukr. *na čeku* na stráži atď.); p. hes. *čaka*, *čakať*.

čaka, f., **čeka**, f. miesto očakávania, striehnutia, skryté lovecké stanovište (psl. *čaka*, *čeka*, v sloven. náreč. blízke *čakodajný* nádejný, Kál., srb., chorv. náreč. *čeka* búdka lovca čakajúceho na lovnú zver, ukr. *čeka* búdka strážnika atď.). – *Cheke* 1287, *Chekey* 1339, *Cžaka* 1773, dnes *Čaka*, obv. Želiezovce.

čakat', verb., **čekat'**, verb. čakať na istom mieste na príchod niekoho, pres. pozorne striehnuť na príchod lovej zveri, na lovné vtáčstvo, príp. na ryby do vodnej ohrady a pod.; p. hes. *čak, čaka*.

čalit', verb. pristáť, zastavovať sa (od *l*-ového part. hist. slovesa *čati* čakať na určenom mieste; najbližšie je rus. *čalit'* pristávať pri brehu, *pričalit'* zakotviť pri brehu, Vas. IV.); zrejme ide o stredoveký lodiarsky termín, ktorý sa rozšíril z východoslovanských krajín vďaka splavným vodným tokom, hlavne Dunaja s jeho prítokmi; p. hes. *čalov, čalovce*.

čalov, -a, -o, men. adj. (od koreňa *čal-* v slovese *čalit'* adj. príp. alebo príp. miesta -*ov*) miesto pristávania nákladných lodí. – *Challow* 1209, *fluvium Chalovo* 1291, *portus Chalow* 1291, SJS II. s lit.; pôv. *Čalov, Čalovo*, hist. názvy Žitného ostrova; záznam *portus Chalov* (1291) v prekl. *pristav Čalov*, t. j. priestor pristávania nákladných lodí, zrejme pri brehu Malého Dunaja potvrdzuje reálnosť výkladu adj. *čalov* v hesle.

čalovec, m. od koreňa *čal-* v slovese *čalit'* (príp. miesta -*ov-ec*) miesto pristávania lodí (p. hes. *čalit'*). – *Chal* 1295, *Čelowce* 1773, *Czalowce* 1808, dnes *Čelovce*, obv. Veľký Krtíš, pôv. *Čalovec* (v najstaršom zázname v prepise *Čal*, 1295) bolo v stmaď. odsunuté koncové -*ovec*, pričom je možné, že sa v ňom skrýva hist. apel. *čal* miesto pristávania lodí (známe v rus. *čal, čalka* od *čalit'*, *pričalit'* zakotviť pri brehu, Vas. IV.); pri obci sa v stredoveku vyberalo mýto, pri ktorom boli povinné zastaviť všetky nákladné povozy a pri blízkom brehu rieky aj lode.

čapla, f. brodivý vták, volavka, Ardea (v sloven. vsl. náreč. *čapla, čep-la*, blízke čes. *čáp* bocian, poľ. *czapla* volavka atď.); p. hes. *Čaplane*.

Čaplane, pl. ľud. živý názov obyvateľov s príbytkami v blízkosti vodnej plochy, kde sa za pokrmom často zlietavali volavky, prípad. kde volavky hniezdili (p. hes. *čapla*). – *Chaplan* 1338, dnes *Čaplany*, časť obce *Harhaj*, obv. Bardejov, obec vznikla pri ústí potoka do rieky Tople.

čapur, m. **čepur**, m. haluzie, prútie vyrastené z pňov vyťatých stromov, z koreňov vyrúbaného krovia a pod. (známe v stslovien. *čepurije* haluzie, prútie, v srb., chorv. *čapur, čepur* zvyšok uťatého, zlomeného konára, blízke rus. *čepurnyk* nízke krovie, SP I. atď.). – *Cipur* 1156, *Chapor* 1248, *Csapor* 1808, dnes *Čapor*, obv. Nitra, pôv. *Čapur, Čepur*; obyvatelia obce sa tradične venovali výrobe úžitkových predmetov z prútia, výrobe košíkov, metiel a pod.

SKRATKY

Literatúra: HSSJ I. – *Historický slovník slovenského jazyka. I.* Red. M. Majtán. Bratislava: VEDA 1991.

Kál. – KÁLAL, karol, KÁLAL, miroslav: *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí.* Banská Bystrica: Nákladom vlastným 1923.

Kluge – KLUGE, Fridrich: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache.* 20. Auflage. Red. W. Mitzka. Berlin 1967.

Kn. Mny. I. – *A magyar nyelv szláv jövevényszavai. I.* Budapest: Akadémiai kiado 1955.

Mch. – MACHEK, Václav: *Etymologický slovník jazyka českého.* 2. vyd. Praha: ACADEMIA, Nakladatelství Československé akademie věd 1968.

SJS II. – STANISLAV, Ján: *Slovenský juh v stredoveku. II.* 2. vyd. Bratislava: Literárne informačné centrum 2004.

SP I. – *Słownik prasłowiański.* Red. Fr. Sławski. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Wydawnictwo Polskiej akademii nauk 1974.

SSN I8. – *Slovník slovenských nářečí. I.* Red. I. Ripka. Bratislava: VEDA 1994.

Vas. IV. – VASMER, Max: *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka.* Moskva: Izdatel'stvo PROGRESS 1973.

VSO I. – *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. I.* Red. M. Kropilák. Bratislava: VEDA 1977.

Skratky jazykov: čes., češ. – český, čeština, chorv. – chorvátsky, lat. – latinský, ľud. – ľudový, ľudovo, maďar. – maďarský, maďarčina, morav. náreč. – moravské nárečia, náreč. – nárečia, nem. – nemecký, poľ. – poľský, psl. – praslovanský, rus. – ruský, sloven. – slovenský, slovin. – slovinský, srb. – srbský, stmaďar. – staromaďarský, stnem. – staronemecký, stpoľ. – staropoľský, stsloven. – starosloviensky, ukr. – ukrajinský, vsl. nárečia – východoslovenské nárečia.

Iné skratky: adj. – adjektívum, apel. – apelatívum, a pod. – a podobne, atď. – a tak ďalej, dem. – deminutívum, expr. – expresívne, f. – femininum, hes. – heslo, hist. – historický, kráľ. – kráľovský, m. – maskulínium, m. – miesto, namiesto, men. adj. – menné adjektívum, obyč. – obyčajne, obv. – obvod, p. – pozri, part. – participium, pl. – plurál, porov. – porovnaj, pôv. – pôvodný, pôvodne, prekl. – preklad, prenes. – prenesene, príp. – prípona, prípad. – prípadne, t. j. – to jest, topon. – toponomické apelatívum, forma apelatíva použitá iba v miestnom názve, verb. – verbum, zdrob. – zdrobnený, zdrobnenina.

KS

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Černá vlna na bílém baránku, zelený je petržlanok, červená je ružička... (1)

MILOSLAV SMATANA

1. Takto a podobne sa prejavuje farebnosť v piesňach, v ich názvoch, v jazyku a reči, všade okolo... Spätosť človeka s prírodou a jej bezprostrednými prejavmi i jej citlivé vnímanie nachádzajú svoj prirodzený odraz v jazykovej rovine.

Krátky úryvok nárečového textu zo Šípkového ukazuje typický spôsob slovného vyjadrenia farebnosti: pri opise bežnej situácie hovoriaci hľadá námety v prírode, opiera sa o svoje bezprostredné zrakové (aj iné pocitové) vnemy a náladu. Slovné vyjadrenia farebnosti si bežne pomáhajú prirovnaniami z prírody a vyberajú si z jej neopakovateľnej pestrosti:

Ket sa z vápnom vimazav dom, na scene otspotku sa spravila ze ščetku obrovnáfka, tá mala farbu najčastejšě podobnú zeme, ale trošku veselšú. (Z nárečového textu obce Šípkové, okr. Piešťany.)

Naším cieľom nie je podrobný opis spôsobu vyjadrenia „farebnosti“ v nárečiach. Predstavíme iba časť bohatej škály nárečového vyjadrovania pri označovaní farieb a pokúsime sa naznačiť možné členenie zobrazenia farebnej pestrosti v nárečovej komunikácii. Bohatosť a variabilnosť tejto témy čiastočne ukázal príspevok I. Valentovej v Kultúre slova o označovaní červenej farby v staršej slovenčine (2007, č. 1, 2).

2. Lexéma *farba* označujúca vlastnosť predmetov vnímanú zrakom, má v našich nárečiach celoslovenské rozšírenie: *Mávale zme obliečke na duchne s farbiarčine našitej, šecká bola svetlej farbe* (Čelovce, o. Modrý Kameň). V trnavskom, myjavskom a záhorskom nárečí je popri tejto základnej zvukovej podobe bežne rozšírená aj podoba *barva*: *Ket to uschlo, jakúsik smiešnú barvu to chítelo* (Brezová pod Bradlom, o. Myjava). *Každí nemá rát jed-*

nakú barvu (Jablonové, o. Malacky). Slovné spojenie *chicit farbu* (Lovčice, o. Trnava) znamená „sfarbiť sa“ a *spustit farbu* (Radošina, o. Nitra) značí „zbaviť sa farby“. Ak niekto *ňesce s farbú na svetlo* (Bošáca, o. Trenčín), znamená to, že nechce povedať pravdu. O človeku, ktorý mení názory, je nestály, sa povie, že *meňi farbi* (Rimavská Píla, o. Rimavská Sobota).

Predpona *o-* (príp. *s-*) pred príslušným tvarom slovesa pomáha vyjadriť, že niečo získalo daný farebný odtieň: *očernat'* i *očerniet' (sčernat)*, *očervenat'* i *očerveniet' (sčervenat)*, *omodriet'*, *obelasiet'*, *ošediviet'* (stratiť farbu, vyblednúť – o tkanine) a pod.: *Najváca viskitňe obrna, prasa celuo očerňie, obelasio* (Nižná, o. Trstená); *očervenel jag rak* (Bošáca) – veľmi očervenel (od hnevu, hanby); *Kabád mi cez leto celkom ošedivev* (Ludanice, o. Topoľčany) atď.

3. Farebné označovanie a pomenúvanie má nezastupiteľnú funkciu pri opise prakticky všetkých reálií či úkonov, ktoré sprevádzajú človeka počas života: je súčasťou opisu oblečenia, obydlí a ich zariadenia, výrobkov, produktov, fyzických a duševných stavov človeka, približuje estetickú stránku opisovaného, obsahuje symboliku použitia tej-ktorej farby a pod. Spektrum – v prírode zviditeľnené v podobe dúhy (dúhová farba, napr. *dúhovia šeti*, Kameňany, o. Revúca) – tvorí šesť základných farieb: *červená, oranžová, žltá, zelená, modrá a fialová*. Spolu s bielou a čiernou sa v reči najčastejšie využívajú práve farby spektra. Pri špecifických opisoch a situáciách sú aj pomenovania farieb výnimočné, nezvyčajné (napr. *šari, libazínovi, buri, barnavi* a iné). Najrozšírenejšie farby sprevádza bohatá frazeológia a ich pomenovania sa využívajú v najrozličnejších ustálených slovných spojeniach.

4. Motivácia farebných pomenovaní môže mať pôvod vo vzhľade rastlín, ovocia, zeleniny, často sú ňou predmety, výrobky či produkty, rôzny prírodný materiál, pocity, vnemy, nálady a pod. V prírode (v najširšom zmysle slova) majú pôvod názvy farby *nebový, nebeský, ňebosvetlý* (ako obloha, bledomodrý, nebovobelasý), napr. *Kúpila jiej nebovú blúznu* (Veľké Rovné, o. Bytča); *Mala som šelijaké stuški, bílé, červené aj nebeské* (Vištuk, o. Modra); *ňebosvetlé oči* (Prievidza); *popolavý (popelaví) i popolatý* (ako popol, sivý, svetlosivý): *Oblečien si této popolavé šati* (Návojojce, o. Topoľčany); *To je noví popelaví šlafrok* (Kociha, o. Rimavská Sobota); *popelate kurečki* (Medzany, o. Sabinov); *dimný* (majúci farbu dymu): *dimná lastovička* (Košťany nad Turcom, o. Martin); *dimne šlivi* (Dlhá Lúka, o. Bardejov)

– druh nevelkých skorých sliviek; *kamienkový* (modrý, príp. modrozelený, podľa sfarbenia síranu niektorého kovu, v ľudovej reči známeho pod názvami *kamenec, skalica*): *Kaminkova farba še jej bači, taki sveder sce* (Brezina, o. Trebišov); *pieskový* (vo farbe piesku): *Ľepača še mi tote pieskovo nohavici* (Žakarovce, o. Gelnica); *plameňový*: *plameňovo chustečki* (Baldovce, o. Levoča); *hrdzavý*: *Šeci majú hrdzavé vlasi* (Rajec, o. Žilina); *plesnivý* (vlasy alebo srst' bielosivej farby): *Má plesňivé vlasi* (Papradno, o. Považská Bystrica); *plesniví jako miš* (Bošáca) – sivý; *zemový* (hnedý); *rudená farba* (Valaská Belá) – odtieň oranžovej; *rúdny* (hrdzavý): *rúdna voda* (Slovenská Ľupča, o. Banská Bystrica); *telový* (ako pokožka, svetlohnedý, béžový): *Ťebe dobre pojďe ťelová farba* (Návojojce), a pod.

Z rastlinného sveta pochádza označenie *brezavý* (podobný brezovej kôre, o prešedivennom človeku alebo statku s bielymi ťakmi na srsti): *Uš si aj brezaví* (Prosné, o. Považská Bystrica); *brezaví kuoň* (Oravský Biely Potok, o. Trstená); *dubový* (hnedý): *Z dubovú farbu oňďili* (t. j. natierali) *a obrovnali sa s ňou, z vápnom* (Svätoplukovo, o. Nitra); *fialový, fialkový* (prípomínajúci farbu fialiek, modročervený): *Naša malina má fialové plodi* (Trakovice, o. Hlohovec); *Fialkovi pulóver ide k čiernej sukni* (Návojojce); *orgovánový* (svetlomodrý): *Najračej nošil orgovianovu košuľu, to bula jeho farba* (Ostrovany, o. Sabinov); *ružový* aj *šípový* (majúci farbu ruže, jablonoňového kvetu, rannej zory, slabočervený, slovo šípový však môže značiť aj látku so vzorom ruží): *Kúpila svojej dzievke šípovú suknu* (o. V. Rovné), *To ma take ružove kvitki* (Dlhá Lúka); *ružovkastý* (naružovelý): *Maš šumne ružofkaste l'ica* (Markušovce, o. Spišská Nová Ves); *hubový* (odtieň tmavohnedej): *Hubová farba je najkrajšá na kožuški* (Párnica, o. Dolný Kubín); *nezábudkový* (jasnobledomodrý); *ľanový* (svetlý, obyč. o vlasoch), *trávový, slamový* a i.

Vo sfarbení ovocných a zeleninových plodov majú pôvod názvy farby *cviklový* (vo farbe cvikly): *Cvikloví ručník si dán čiernemu kabátu* (Návojojce); *gaštanoví* i *gestiňoví* (ako zrelý gaštan, strednohnedý, hnedočervený): *gaštanova kobila* (Riečnica, o. Kysucké Nové Mesto); *Vlasi možu bic čarni, gestiňovo, červení* (Michaľany, o. Trebišov); *hráškovozelený, hráškatý*: *Kúpila dziefce na hraškatu kidľu* (Žakarovce); *paprikový* (jasnočervený), *orechový, čerešňový, slivkovomodrý, slivkový, cyklámenový* (červenofialový), *broskyňový, marhuľový, mäťový, jahodový, malinový* (môže

ísť o farbu, ale i o látku so vzorom podobným jahodám, malinám) a iné. Aj v nárečiach sa objavili novšie názvy, ktoré sa vžívajú postupne od čias objavenia sa príslušných (exotických) plodov na našom domácom trhu: *olivový*, *baklažánový* (tmavofialový), *banánový*, *citrónový*, *pomarančový* (*narančovi*), *oranžový* (ako pomarančová kôra, pomaranč) a pod.: *Ma hustku citronevej farbi* (Markušovce), *Dostala pekní pomarančovi pulover* (Likavka, o. Liptovský Mikuláš). V prípade prídavného mena *rajsíkovi* (ryžový) nejde o farbu, ale o látku s drobným vzorom v podobe ryžových zrníek: *Rajsíkova kidl'a, to taka, co ma na čarnim takie bielie rajsiki* (Žakarovce).

Potravinové, spotrebné, stavebné a iné výrobky či produkty sa stali východiskom pri adjektívach *kávový* (ako pražená káva, hnedý): *Kúpila si parazón kávovej farbi* (Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom); *čokoládový*, *kakaový* (aj ako podstatné meno stredného rodu *kakao*): *na kakao zafarbená lavic* (Svätoplukovo), *bledokávový* (svetlohnedý): *Bledokávovi ručník ti svečči* (Návojovce); *žemľový*: *Mával som žemľové kravi aj také červenostrakaté* (Biely Kostol, o. Trnava); *tehľový* (červenohnedý): *G zelenému ňepasuje tehľová farba* (Návojovce); *Ľekupuj totu cehlovu chustku!* (Žakarovce); *cmarový*: *cmarové fízi* (Lukáčovce, o. Hlohovec), *mliečny*, *krémový*, *syrový*, *škoricový*, *vínový*, *čajový*, *tabakový*, *petrolejový* a pod. Inšpiráciu v materiáli (kovochoch, zliatinách, surovinách) našli pomenovania *ocelový* (sivomodrý): *ocelová farba na dome* (Turíčky, o. Lučenec); *bronzový*, *medený*, *platinový*, *strieborný*, *zlatý* a pod.

Niekoľko dokladov na pomenovanie farieb má pôvod v riši zvierat: *hoblubí*, *ťaví*, *žabí*, *žabací*, *libazínový* (pripomínajúci farbou húsa): *Libazínovej mali, ale já son stela modrú* (Šurany, o. Nové Zámky); *liškový* i *liškový* (červenkastý, hrdzavo sfarbený): *Slabé víno sa zlomí, chicí liškavú barvu* (Vinosady, o. Modra); *liškové vlasi* (Prievidza); iné evokujú pocity a vnemy, napr. *ľadový* (*bledozelený*), *ohnivý*, *snehobiely*, *vidní* (Kameňany) – veselšej farby; *veselá farba* (Závadka nad Hronom, o. Brezno) – jasná; *mdlé farbi* (Návojovce) – nevýrazné a pod.

5. 1. Najbežnejší farebný protiklad tvoria opozitá *bledý* a *tmavý*. Bledý (v nárečiach *bledí*, *bľedi*, *bľadi*, *bľadi* a pod.) značí „málo sfarbený (o človeku i veci)“: *Chľebík ti je veru bľadi, šanovała si drevo* (Pukanec, o. Levice); *bľedi jak scena* (Dlhá Lúka); *bledí, ako bi ho z hrobu vitáhou* (Zázrivá, o. Dolný Kubín); *bľadá ani vlha* (Kalinovo, o. Lučenec); *bledí*

jako smrt (Bošáca); *bľadí jag vosk* (Brezina); *bľedi jak platno, jag mešac* (Markušovce). Rôznu intenzitu bledosti predstavujú výrazy *bledastý, bledavý, bledučký* i *bledušký, bledunký, bledulinký* (veľmi bledý, svetlý): *Aká je bledušká tá košela* (Kameňany); *Tarčena* (druh huby) *má také bledulinké kropki* (Súlovce, o. Topoľčany).

Svetlá má v nárečiach okrem svojho základného významu označujúceho slabšiu intenzitu, bledosť, jasnosť aj význam modrej farby (bledomodrý alebo modrý všeobecne): *Stuški boli svetle jag aj partéka* (Dubová, o. Modra); *Svetluo je ňebo* (Dolný Tisovník, o. Modrý Kameň); *svetlej ľiadok na pacovaňia* (Horné Rykynčice, o. Krupina). Svetlý (bledomodrý) je v nárečiach aj *jasní*: *Vezmi si ľia jashnia šeti do kosťela!* (Revúca); *Svetlej mak pomätám, edon jasnej a edon tuho svetlej* (Čelovce); *Čomu sebe ňekupiž jasne grati?* (Chrast' nad Hornádom).

Plavý označuje niečo svetlej (svetložltej, béžovej, sivej alebo svetlohnej) farby, napr. *plavie vlasi* (Martin nad Žitavou, o. Zlaté Moravce); *plavá krava* (Oravský Biely Potok) a často býva v dvojslovných spojeniach, napríklad pri pomenovaní vtákov, ako *plaví drozd, d'ateľ, muchárik, plavá žlna, pinka, vrana* a iné. Aj *pobelavý* je svetlý, plavý (o vlasoch, hrive, pleťi): *Hrivu mala* (kobyľa) *taku pobelavu* (Riečnica, o. Kysucké Nové Mesto). Prechod od plavej farby k žltej farbe vyjadruje východoslovenský výraz *sejkasti*, t. j. bledožltý alebo bledohnedý, plavý, ktorý zachytil vo svojom diele o nárečiach už S. Cambel: *Jaki tvoj frajir, počaromni ľebo sejkasti?* (S. Czambel: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. Turčiansky Sv. Martin 1906, s. 588); *Šumna dziuka sejkasta* (Lastovce, o. Trebišov). Farbu ako svetlý popol pomenúvajú adjektíva *sivý*: *Sivá farba ide k čiernim očiam* (Návojovce) a *sivkastý* (sfarbený do siva): *Farba lenoviho plátna bula sivkastá* (Ratková, o. Revúca).

Popri všeobecne rozšírenom výraze *tmavý* (*cmaví*), t. j. ktorý má vo farebnom chápaní sýtejší, temnejší odtieň, príp. je sfarbený do čierne, napr.: *cmavi jag noc* (Markušovce), nárečia v tomto význame poznajú aj výrazy *barnavý* (tmavohnedý, počerný): *Je to takí barnaví potklad ze žltima pásiakáma* (Poľný Kesov, o. Nitra); *Má barnavé vlasi* (Lukáčovce); *burý, buravý* (sivastý, popolavý, príp. tmavosivý): *Buravuo* (súkno) *je takuo, čo zme i bielu miešali, bielo s čiernim* (Vrbie, o. Ružomberok); *On ma bure oči* (Markušovce); *Bura ovca je taka, co ma buru šersc – aňi bielu, aňi čar-*

nu, *ľem taku popelistu* (Kluknava, o. Gelnica); *buro* je v Oravskom Bielom Potoku (o. Trstená) kôň tmavosivej farby; *šari* (tmavošedý): *Mal na sebe košuľu zo šaroho platna* (Lastomír, o. Trebišov); *šara kobula* (Lastovce). Prípona *-astý* ukazuje na menšiu mieru (intenzitu) danej farby, napr. *barnastí: Vischnuti dohan barnasti a ňe čarni* (Hatalov, okr. Michalovce). Z Hrnčiaroviec pochádza výraz *tmavaví* vo význame červenočierny: *Taki tmavaví kón, ani čiérni, ani červení*.

Pri označovaní farieb zloženým slovom časť *bledo-*, resp. *tmavo-* (resp. *slabo-/silno-*), vyjadruje jemnejší alebo sýtejší odtieň označovanej farby, napr. *bledomodrý, bledosvetlý, bledobelavý, slabomodrý, bledočervený, bledokávový, bledoružový* aj *slaboružový, bledozelený* i *slabozelený, bledožltý* a pod.; *tmavomodrý, tmavosvetlý, tmavočervený* i *silnočervený, tmavokávový, tmavozelený, tmavožltý* a i.: *Dobrá špricovka má mad bledomodrú farbu* (Trakovice); *Ľvesta bola celá biela, len zásteru mala bledosvetlú* (Návojovce); *Kúpila som dziefčecu bľadobelave grati* (Spišský Štvrtok, o. Levoča); *bledočervená časla* (Siladice, o. Hlohovec) – sorta hrozna, chrupka ružová; *Ráz zme mali také bledokávové fukse, dobre tahali* (Brestovany, o. Trnava), *Mala bľadoružovie hábi* (Klenovec, o. Rimavská Sobota); *Nemáš bledozelenia šati?* (Kameňany), *S tíh zahandluvanníh vajédz boli také ble-dožlté tí kurátká* (Brestovany) atď.

5. 2. Ďalším najrozšírenejším protikladom je *biely* – *čierny*. *Biela* v sebe nesie symbol nedotknutej a nepoškvrnenej nevinnosti a ako dokonalé spojenie všetkých farieb svetelného spektra často sa za farbu nepovažuje. Pomenúva však aj negatívne aspekty, najmä vo význame „*smrteľnej bledosti*“. V snoch sa často biely kôň spája s predtuchou smrti, strašidelní duchovia sa zjavujú ako biele postavy, napr. biela pani a pod. V Číne a niektorých východných náboženstvách je farbou pohrebného smútku. V nárečiach ju pomenúvajú podoby *biéli, beli, bili, bíli, bíúí* a pod. a s dvoma základnými významovými odtieňmi: 1. majúci farbu ako sneh: *Mladucha mala fšetko biele* (Detva, o. Zvolen); *Vžala belu plachtu, okrucela še a išla strašidz dzieci* (Sokol, o. Košice), a 2. bledo sfarbený, svetlý: *Zem zme kalievale bielov hlinov* (Čelovce); *Krava bola bílá* (Ružindol, o. Trnava). Toto slovo bohato slúži v rôznych ustálených dvojslovných pomenovaniach, v názvoch z rastlinnej i živočíšnej ríše a pod.: *biele hubi* (Čimhová, o. Trstená) – spoločný názov pre jedlé huby; *biela zacelina* (Zariečie, o. Púchov) – ďateľina horská

alebo plazivá (*Trifolium montanum* alebo *repens*); *biela osnačka* (Lišov, o. Krupina) – odroda jarnej pšenice; *bíle jablko* (Siladice) – sorta bledých letných jabĺk; *bieli kapusník* (Brusno, o. Prievidza), *bílá prepelica* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca), *bílí kůň* (Vajnory, o. Bratislava) a i. – pomenovania motýľa beláska kapustného (*Aporia brassicae*); *bieli chrobák* (Čierny Balog, o. Brezno) – larva chrústa. Sfarbený dobelava, bielosivý je *pobelastý* i *pobilastý*: *Voda Cisi je na rovňinoch pobilasta, namulista* (S. Czambel, 1906); *Ta to pobilasti dom* (Michal'any).

Časté sú (a to nielen pri bielej) odvodzenia rôznymi príponami pri expresívnom zvýraznení intenzity: *bielučičký*, *bielulinký*, *bielušenký* (žiarivo biele), *bielučká*, *bielunká*, *bielušká*, *biľutka* (majúci jasnobielu farbu): *Na čepci mali pekné bielulinké faldi* (Brestovany); *Biľušenkěj múki nám narobil mlinár* (Bošáca); *Také má zrná (vinič) jag orechi a biľlunké jag gréda* (Bučany, o. Hlohovec); *Jake toto platno biľučučke!* (Remeniny, o. Giraltovce); *Ta to biľlutke, až radosc kukac* (Dlhá Lúka).

Ako je pre najpoužívanejšie farby typické, i v tomto prípade existuje bohatá frazeológia: *biľuški ako snech* (Brusník, o. Revúca), *bili jak snih* (Brezina) – jasnobiele; *bíli jag lalija* (Lukáčovce) – nevinný; *aňi bile, aňi čarne* (Brezina) – nerozhodné, neisté, nejasné, nevýrazné; *šiernuo na bielom* (Rimavská Píla) – písomne potvrdené; *hlava biľlá jag jablon* (Brestovany) – o šedivom človeku a mnoho ďalších.

Čierna je farbou smrti, symbolom smútku a pokánia, ale súčasne aj príslubom budúceho vzkriesenia, keď sa čierna zmení cez sivú na bielu. Vyjadruje negáciu pozemskej márnomyseľnosti a veľkoleposti či honosnosti, zdôrazňuje vážnosť a dôstojnosť, preto je farbou kňazského rúcha. Aj lexéma *čierny* (*černí, čarni, čírní, šiarní*) má v nárečiach dva základné významy: 1. majúci farbu ako smola, sadze: *Buravuo je takuo bielo s čiernim* (Vrbie); *Šiarnva súkno sa farbilo farbó z jľšové kvarki* (Ratková, o. Revúca), a 2. majúci tmavé sfarbenie, tmavší odtieň, čiernasty, stmavnutý: *A driou to volávali chľebouka tú múku, čo je černejšia* (Devičie, o. Krupina); *Podzme domu, ľeca čarne hmari* (Letanovce, o. Spišská Nová Ves). K obom významom sa viaže množstvo ustálených slovných spojení a bohatá frazeológia: 1. *čierne ako žúžol* (Čelovce), *čarni jag uhol/noc/halka* (Brezina), *čarni jak čert* (Dlhá Lúka), *čarni jak šurc* (Záhradné, o. Prešov) a i. – celkom čierny; *Aj čierná krava biľlé mlieko dáva* (Bošáca) – vonkajšok nemá vplyv na pod-

statu; *V noci je každá krava čarna* (Dlhá Lúka) – za istých okolností sa rozličné veci javia ako rovnaké; *Kotuol hrncu závidí, že su oba čierni* (Lutila, o. Kremnica) – o neopodstatnenej závidi; spojenie *Čarna ňedzeľa* (Zlaté, o. Bardejov) označuje nedeľu dva týždne pred Veľkou nocou t. j. Smrtnú nedeľu; 2. *šierni ako cigán* (Rimavská Píla) – s tmavou pokožkou a čiernymi vlasmi; *čarni blondak* (Sabinov) – žartovné nazvanie Cigána; *šol do čarnej Ameriki* (Bánovce nad Ondavou, o. Michalovce) – umrel; *na čirnej zemi sa chléb rodí* (Brestovany) – dievča tmavšej pleti nie je menejcenné (žart.). Spojenia *čierne čerešne* (Čelovce), *čierne hrušky* (Prievidza), *šiarnia lúpance* (Revúca) a i. pomenúvajú tmavšie odrody ovocia a spojenia *dalmacín černí* (Gajary, o. Malacky), *gahier čierni*, *oporto čierno* (Pukanec), *čirná kudrlka* (Pata, o. Šafa), *čierná otilka* (V. Maňa, o. Vráble) sú názvy tmavých odrôd hrozna. Zaujímavé sú spojenia *černá omáčka* (Štefanov, o. Senica) – druh prívarku, *černé hurki* (Šurany) – jaternice s prímесou krvi, krvavničky, *čarna chiža* (Žatkovce, o. Sabinov) – obytná miestnosť s otvoreným ohniskom (v minulosti), *čierná duša* (Dolná Súča, o. Trenčín) – tmavé jadro v strede kmeňa, *čirná mast* (Červeník, o. Hlohovec) – liečivá masť na vredy, ichtyol.

Množstvo dvojslovných názvov so zložkou čierny sa uplatnilo v pomenovaniach rastlín a plodov, húb, vtákov, chorôb a pod.: *čierna bil'* (Závadka nad Hronom) – palina obyčajná (*Artemisia vulgaris*), *černe koren* (Turíčky) – kostihoj lekársky (*Symphytum officinale*), *čierni dedo* (Návojevce) – nejedlá huba, dedovec tmavý (*Senior niger*), *čierna síkorka* (Pliešovce, o. Zvolen) – sýkorka uhliarka (*Parus ater*), *černá zuáteňica* (Štefanov) – žltáčka z upchatia žľčových ciest a pod.

Odtieň čiernej farby označujú východoslovenské výrazy *počarňasti* (černavý): *Skura jedľi je počarňasta, abo šiva* (S. Czambel, 1906); *počaromní* (počernavý): *počarouni* (Lastomír). Význam, že sa niečo stalo čiernym, vyjadruje adjektívum *zbutnetí* (sčernetý): *Stari komvišňag už dočista zbutneti* (Vranov).

(Dokončenie v budúcom čísle.)

ROZLIČNOSTI

Čo je vidmo?

So slovom *vidmo* sa v posledných rokoch stretávame čoraz častejšie v textoch s horolezeckou a turistickou tematikou, napríklad *videl som vidmo zatiaľ iba raz, vidmo na vrchole Rozsutca, vidmo možno aj odfoťiť*. Slovom *vidmo* sa napríklad pomenovala aj medzinárodná prehliadka horských a adrenalínových filmov, ktorá sa koná na Slovensku.

Podstatné meno *vidmo* sa v súčasných slovenských výkladových slovníkoch ani v Pravidlách slovenského pravopisu neuvádza, no nájdeme ho v staršom Loosovom *Slovníku slovenskej, maďarskej a nemeckej reči* z r. 1871. Pri hesle *vidmo* sa uvádza maďarský ekvivalent *fényalak* (maď. *fény* – svetlo, svit, lesk, žiara a *alak* – podoba, postava) a príslušný nemecký ekvivalent *Lichtgestalt* (nem. *Licht* – svetlo a *Gestalt* – postava, podoba, tvar).

Doklad na slovo *vidmo* máme aj v slovenských nárečiach – v kartotéke dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV vo význame „videnie, zjavenie“ v spojení *Ukázalo sa jej také vidmo, že jej umarľi oceť* (Križovany, okr. Prešov) – či v poézii – v básni Pavla Országha Hviezdoslava *Krvavé sonety: Bár v zenit pripneme aj ducha zreteľ, / na uzol blesku, vidmo, dúhy most, / by v tvoju šľapaj, k tvojej mysli vzletel, je slepcom preds’: – hja, bezočivý host’ –...*

V slovenskej odbornej literatúre sa slovo *vidmo* vysvetľuje v encyklopédii *Horolezectvo* (Bratislava: Šport 1989, autor Ivan Dieška a kol.) takto: *vidmo (Brockenské strašidlo)* – „optický jav v atmosfére; tieň pozorovaný na riedkej oblačnosti alebo hmle (okolo tieňa hlavy sa niekedy pozoruje gloriola). Vyvoláva dojem strašidelnej gigantickej figúry. Pomenovanie Brockenské strašidlo vzniklo podľa vrchu Brocken (1142 m) v pohorí Harz“. Podľa miesta častého výskytu na hore Brocken v nemeckom pohorí Harz dostalo slovo *vidmo* aj ďalšie pomenovania – *vidmo z Brockenu* či *brockenský príznak*. Ottův slovník naučný (štvrtý diel z r. 1891) prináša v tejto súvislosti pri hesle *Broken* aj túto zaujímavú informáciu: „Zvláštnosťou sú *brockenské*

strašidlá, ohromné tieňe hory samotnej i predmetov na nej (hostinca, veže, ľudí) na hustej hmlovej stene stojacej na opačnej strane od vychádzajúceho alebo zapadajúceho slnka. Tieto zvláštne zjavenia, výška hory a podivuhodné balvany spôsobili, že Broken sa pokladá za posvätné miesto zasvätené prítomnosti bohov a že okolité pohanské obyvateľstvo k nemu vzhliadalo s úctou a bázňou.“

Z ďalších slovanských jazykov je slovo *vidmo* známe v češtine a v poľštine. V 26. diele Ottovhovho slovníka náučného z r. 1907 je slovo *vidmo* spracované ako synonymum slova *spektrum* (pri hesle *vidmo* je naň odkaz), pri ktorom sa uvádza výklad „optický úkaz vznikajúci rozkladom zloženého svetla“. Ako základ sa použilo slovo *vidmo* aj v zloženom slove *vidmojev*, pri ktorom je odkaz na slovo *spektrograf* vo význame „prístroj na pozorovanie a porovnávanie spektier“. Z novších českých slovníkov je slovo *vidmo* v 6. zväzku Příručného slovníka jazyka českého (z r. 1951 – 1953) ako knižné slovo vo význame „rozložené svetlo, spektrum, dúha“, ako horelezecký termín v spojení *vidmo z Brockenu* vo význame „prírodný úkaz objavujúci sa niekedy v horách, ak je hmla a zároveň svieti slnko; tieň osôb na hrebeni sa premieta zväčšený na stenu hmly“ a ako knižné slovo vo význame „videnie, príznak“ a v 7. zväzku Slovníka spisovného jazyka českého z r. 1989 ako zastarané knižné slovo vo význame „spektrum“ a ako zriedkavé zastarané knižné slovo vo význame „vidina“. Podľa Poľsko-slovenského slovníka (Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982) je slovo *widmo* súčasťou poľskej slovnej zásoby v dvoch významoch: 1. príznak, vidina, 2. spektrum.

Z textov na internete sa ďalej dozvedáme, že *vidmo* je „zriedkavý prírodný úkaz vznikajúci rozptylom slnečných lúčov na kvapôčkach hmly, s ktorým sa môžeme stretnúť v horách, keď je hmla a zároveň svieti slnko nízko nad obzorom; na stene hmly sa potom vytvára tieň pozorovateľa, okolo ktorého vidno kruhové dúhové spektrum – gloriolu“ a že ho možno pozorovať nielen v horách, ale napríklad aj pri lete v balóne alebo v lietadle. Zaujímavá je aj povera, ktorá sa k nemu viaže: keď človek vidí v horách *vidmo* prvý raz, znamená to šťastie („hory ho vítajú“), druhýkrát to označuje nebezpečenstvo („hory ho varujú“), a ak niekto vidí *vidmo* tretíkrát, je to dobré znamenie, nemusí sa už v horách ničoho obávať („hory ho berú pod svoju ochranu“).

Aj keď sa slovo *vidmo* v súčasných slovenských slovníkoch neuvádza, nemožno ho zo slovotvorného hľadiska odmietnuť. Príponou *-mo* sa v slovenčine spravidla tvoria príslovky, napr. *koňmo*, *letmo*, *obkročmo*, *kolmo*, *šikmo*, no ako stará, veľmi zriedkavá sa táto prípona uplatnila aj pri vzniku niektorých podstatných mien, z ktorých sa dodnes v našej slovnej zásobe zachovali slová *belmo* v pôvodnom význame „čo je biele“ a *písmo* pôvodne ako „čo je napísané“. Použitie staršej prípony *-mo* pri vzniku slova *vidmo* by sa teda dalo vysvetliť – podobne ako pri predchádzajúcich slovách – ako „čo vidieť“.

Výklad jedného z významov slova *gloriola* v Slovníku súčasného slovenského jazyka a v Slovníku cudzích slov „optický jav v atmosfére prejavujúci sa farebnými kruhmi okolo tieňa pozorovateľa vrhnutého na vodné kvapôčky oblaku alebo hmly, zriedka i rosy“ naznačuje významovú blízkosť s pomenovaním *vidmo*. V encyklopédii *Horolezectvo* sa slovo *gloriola* (odkazuje sa naň vo výklade slova *vidmo*) vysvetľuje ako „optický jav v atmosfére; farebný kruh (veniec) okolo tieňa hlavy pozorovaného. Vzniká na blízkej stene hmly alebo oblakov, prípadne na hornej ploche oblakov difrakciou svetla“, tu sa teda význam slova *gloriola* zužuje – nevzťahuje sa na celý prírodný úkaz, len na jeho súčasť, ktorá nemusí byť pri ňom vždy prítomná.

Obidve slová – *gloriola* i *vidmo* – sú správne a zástupne sa používajú na pomenovanie rovnakého optického javu. Slovo *gloriola* možno kvalifikovať ako odborný (meteorologický) termín a pomenovanie *vidmo* ako staršie slovo, ktoré sa vo význame „vidina“ bežne nepoužívalo, no uplatnilo sa v kruhu horolezcov, vysokohorských turistov či milovníkov hôr na pomenovanie konkrétneho prírodného úkazu. Prostredníctvom internetu sa slovo *vidmo* stáva postupne známym aj širšej verejnosti, preto možno očakávať, že bude časom aj lexikograficky spracované. Ako pomenovanie výnimočného javu, s ktorým sa môžeme stretnúť len v krajinách s vysokými horami, by si takúto jazykovú pozornosť na Slovensku dozaista zaslúžilo.

Iveta Vančová

SPRÁVY A POSUDKY

---

43. ročník letnej školy *Studia Academica Slovaca*

K asociáciám spojeným s letnými prázdninami nepochybne patrí aj Letná škola slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca* (SAS). Jej 43. ročník v roku 2007 pripravil 125 frekventantom nielen možnosť zúčastniť sa na prednáškach a seminároch z oblasti lingvistiky, slovenskej literatúry, histórie a etnológie, ale aj bohatý sprievodný vlastivedný a kultúrny program. Účastníkmi letnej školy boli najmä vysokoškolskí študenti slovenských lektorátov pri zahraničných univerzitách, prišli aj vysokoškolskí pedagógovia, doktorandi, prekladatelia, diplomatickí pracovníci, lektori cudzích jazykov a študenti programu Socrates/Erasmus. Každoročne pribúda na SAS-e viac a viac manažérov a umelcov. Narastá však aj počet tých, ktorí sa chcú naučiť slovenčinu z osobných dôvodov. Inšpirujú ich k tomu nielen rodinní príslušníci, priatelia, známi či slovenský pôvod ich rodičov alebo starých rodičov, ale nájde sa aj niekoľko takých, ktorí siahli po slovenčine ako po exotickom jazyku. Slovenčina bola pre niektorých od detstva aj „tajným jazykom“ rodičov, ktorý sa chceli naučiť dekódovať.

Minuloročný SAS sa vyznačoval výbornou pracovnou a študijnou disciplínou študentov, ktorí od 6. do 24. augusta 2007 absolvovali 70 až 100 hodín výučby (jazykových seminárov, jazykových a konverzačných cvičení, prednášok, ako aj kultúrnych a náučných podujatí vrátane exkurzie), za ktoré mohli na základe indexu a vysvedčenia získať kredity na svojich univerzitách. Minulý ročník letnej školy poskytol študentom viac možností vybrať si, keďže často prebiehali paralelne dve až tri prednášky či tvorivé dielne. Začiatočnícke skupiny ocenili možnosť zaregistrovať sa v online kurze *Slovenčina ako cudzí jazyk* na webovej stránke www.e-slovak.sk. Vďaka nemu môžu so štúdiom slovenčiny pokračovať aj doma. Renáta Mračníková predstavila tento kurz a spôsob práce s ním v úvodnom vstupe a so spoluautorkami projektu Michaelou Mošaťovou, Evou Vojtechovou, Hanou Tichou, Zuzanou Kleschtovou a Helenou Ivoríkovou ochotne od-

povedala na otázky študentov. Tí počas troch týždňov práce v kurze radi poskytli autorom spätnú väzbu. Na prezentácii medzinárodného projektu šiestich európskych univerzít Socrates Lingva 1 Slavic Networking ponúkli Marta Pančíková a Jana Pekarovičová porovnanie slovanských jazykov nielen slavistom. Študenti uvítali množstvo tvorivých dielní (slovenská ľudová a populárna pieseň, slovenské ľudové tance, prezentácia slovenských ľudových nástrojov), koncerty ľudovej, folkovej a populárnej hudby (ľudová hudba JANAIS, Close Harmony Friends, zbor Apollo), videoprojekcie slovenských filmov. Pred účastníkmi SAS-u sa dvakrát otvorila aj divadelná opona (tanečné divadlo ATak a bábkové divadlo) a dosky, ktoré znamenajú svet, si sasisti mohli vyskúšať aj na vlastnej koži v rámci programu *Sami sebe*. V ňom mohli tanečnou, hovorenou alebo spievanou formou ukázať, čo sa na SAS-e naučili, alebo prezentovať svoju krajinu a kultúru.

Hneď v úvode letnej školy Jana Pekarovičová, riaditeľka letnej školy SAS, spolu so svojím zástupcom Miloslavom Vojtechom predstavili účastníkom SAS-u v špecializovaných prednáškach lingvodidaktickú, literárno-vednú a kulturologickú koncepciu letnej školy SAS. Vďaka tejto koncepcii sa študenti mohli zúčastniť na množstve prínosných prednášok.

Gabriela Múcsková otvorila prvý deň vyučovania pre študentov veľmi zaujímavou témou, ktorá sa zaoberala špecifickou oblasťou: *O pomenovaní planét slnečnej sústavy v pamiatkach z 18. a 19. storočia*. Pokročilejším skupinám účastníkov SAS-u bola venovaná ďalšia jazykovedne orientovaná prednáška *Stopy fonologického vývoja v súčasnom pravopise slovenčiny* Marianny Sedlákovej. Študenti uvítali aj možnosť venovať sa danej problematike prakticky v tvorivej dielni, ktorá nasledovala hneď po prednáške.

O počítačom spracovaní slovenského jazyka sa účastníci SAS-u mohli dozvedieť viac z prednášky Márie Šimkovej z oddelenia Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Téma *Slovenský národný korpus* neodznela na SAS-e prvýkrát, ale po dvojročnej prestávke boli účastníci SAS-u informovaní o najaktuálnejšom stave korpusu a najmä o nových výsledkoch výskumu pracovníkov tohto oddelenia.

Mária Kusá pripravila pre pokročilejších účastníkov SAS-u translatický seminár *Preklad popularizačných textov a esejí*. Keďže táto problematika bola pre mnohých študentov a prekladateľov nanajvýš aktuálna, veľmi uvítali zaradenie tohto seminára do programu letnej školy.

Téma Pavla Žiga *Vývin substantívnej deklinácie v širších slovanských súvislostiach* oslovila najmä slovanské skupiny študentov, ale aj slovakistov z iných krajín. Na túto prednášku nadväzovala ďalšia téma z oblasti historickej gramatiky a vývinu jazyka *Prejavy gramatickej kategórie životnosti v západoslovanských jazykoch*. Skúmanie problému životnosti a osobovosti prezentovala Renáta Mračníková.

Na letnej škole sa zúčastnili aj prekladatelia z Európskej únie, ktorých zaujal translatologický seminár Evy Abrahámovej *Charakteristika právnych textov*.

Keďže v roku 2007 slovenská jazykovedná obec oslavovala nedožitú storočnicu jazykovedca, vysokoškolského profesora a kultúrneho pracovníka Henricha Barteka, účastníci SAS-u mali mimoriadnu možnosť vypočuť si prednášku Slavomíra Ondrejoviča *Storočnica Henricha Barteka*. Po jej odznení bola pripravená aj prezentácia a diskusné fórum so súčasnými slovenskými jazykovedcami Jozefom Mlackom, Slavomírom Ondrejovičom a Jánom Sabolom. Mohli sa tak spoločne pokúsiť hľadať odpovede na *Aktuálne otázky slovenskej lingvistiky*.

Komunikatívne vedomie v slovenčine a blízkych (južnoslovanských) jazykoch vo svojej prednáške študentom sprostredkoval Miroslav Dudok. To, že Slovania nemajú až takú jednoznačnú výhodu pri učení sa slovenčiny, potvrdila prednáška Marty Pančíkovej *Zradné slová v slovanských jazykoch*. Všeobecná a porovnávacia frazeológia bola doménou Jozefa Mlacka a Petra Ďurča. Študenti sa nevenovali tejto problematike len teoreticky, ale aj prakticky v tvorivej dielni. Juraj Dolník diskutoval so študentmi o základe interkultúrneho porozumenia. Eva Tibenská sa venovala téme *Prenikanie cudzích jazykových prvkov do slovenčiny*. Psycholingvistický princíp vo vyučovaní didaktiky cudzieho jazyka riešila vo svojom príspevku Monika Kapustová.

Popri jazykovedne orientovaných prednáškach mali účastníci letnej školy možnosť oboznámiť sa i so slovenskou literatúrou alebo sa ňou aj hlbšie zaoberať v rámci mnohých literárnych prednášok. Tvorbu známej slovenskej autorky predstavila Danuša Serafinová, ktorá ponúkla študentom tému *Terézia Vansová a časopis Dennica*. Nielen svoje názory na román v období romantizmu priniesla Anna Kruláková. S osobou Jozefa Miloslava Hurbana ako politika študentov oboznámil Milan Podrimavský.

Víkendové vyučovanie letnej školy zaujímavo osviežila Eva Vojtechová, ktorá pri téme *Revízia slovenskej komédie jedného storočia* zapojila do svojej prednášky i sprievodcov SAS-u, ktorí pomohli s názornou ukážkou divadelného predstavenia z prezentovaného obdobia.

Problematiku symetrie a asymetrie rytmotvorných prvkov účastníci skúmali spolu s Jánom Sabolom. Svoj pohľad na literatúru a literárnu históriu priniesol študentom i formou tvorivej dielne Miloslav Vojtech. Eticko-estetické korelácie umeleckého textu vo svojej prednáške sledovala Oľga Sabolová.

Účastníci letnej školy mali možnosť vypočuť si aj interpretáciu poézie Miroslava Válka od Jána Zambora. Karol Csiba predniesol študentom zaujímavú problematiku, a to skúmanie *Podoby priestoru v próze Jána Johanidesa*. Literárne témy doplnil svojou prednáškou s názvom *Fenomén Jaroslava Blažkova* Ladislav Čúzy. Viaceré literárne obdobia prešli so študentmi Dagmar Robertsová (*Gejza Vámoš v kontextoch medzivojnového obdobia*), Zuzana Kákošová (*Realizmus a modernizmus v dramatickej tvorbe I. Stodolu*) a Eleonóra Krčméryová. (*Mladá slovenská próza*). Na záver letnej školy si pre účastníkov SAS-u pripravili zástupcovia Literárneho informačného centra Alexander Halvoník a Daniela Humajová prezentáciu slovenskej literatúry.

Okrem prednášok z oblasti slovenskej jazykovedy a literatúry mohli účastníci letnej školy spoznať hostiacu krajinu i vďaka prednáškam z iných odborov.

Slovensko a svetové kultúrne dedičstvo vo svojej prednáške priblížil Ladislav Mlynka. Témou *Počiatky kristianizácie naddunajských Slovanov vo svetle archeologických nálezov v Bojnej* sa zaoberal Ján Lukačka a problematikou filozofie na Slovensku v druhej polovici 20. storočia Milan Zigo. Prednášku venovanú výročiu prvej banskej vysokej školy na svete v Banskej Štiavnici *Alma mater Selmiciensis* ponúkol Jozef Baďurík. O genéze miest na Slovensku prednášal Vladimír Segeš. Slovensko ako križovatku i ako kontaktnú zónu stredoeurópskych kultúrnych regiónov predstavila Marta Botíková.

Oľga Orgoňová a Alena Bohunická vo svojej prednáške i v tvorivej dielni ponúkli možnosť pozrieť sa na obsahové, pragmatické a jazykové východiská recepcie súčasného politického diskurzu na Slovensku. Kritické

dejeπισectvo na Slovensku v 18. storočí priblížila Milota Malovecká prezentovaním témy *Cesty k poznaniu vlastnej minulosti*. Študenti sa mohli zúčastniť aj na prednáške Hany Hlôškovej *Andrej Kmet' o folklóre, folklór o Andrejovi Kmeťovi*. Spolu s Etelou Farkašovou sledovali filozofické aspekty literatúry.

Jednou z najobľúbenejších častí programu letnej školy je každoročne vlastivedný program. Prehliadka Bratislavy a hradu Devín, ku ktorému sa dostali loďou, boli len úvodnými zastávkami sasistov pri spoznávaní Slovenska. Prvý raz mohli účastníci SAS-u nazrieť aj do priestorov Národnej rady Slovenskej republiky, úspech mala i návšteva Národnej banky Slovenska a Slovenského rozhlasu. Každý rok je pre študentov najnezabudnuteľnejším zážitkom trojdňová exkurzia. V minulom roku si mohli vybrať jednu z troch voliteľných trás, ktoré boli orientované na hrady a zámky (Trenčín, Bojnice, Oravský hrad), múzeá, zbierky a viaceré mestá (Svätý Anton, Múzeum oravskej dediny, Vychylovku, Nitru, Brodzany, Kremnicu, Banskú Štiavnicu a i.) a na naše prírodné krásy (Nízke Tatry a Vysoké Tatry, Demänovskú ľadovú jaskyňu, Harmaneckú jaskyňu).

Organizátori letnej školy slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, ako aj prednášajúci a vyučujúci veria, že hoci 43. ročník letnej školy bol už dávno slávnostne zakončený, účastníci SAS-u na svojej ceste k slovenčine pokračujú úspešne ďalej.

Helena Ivoriková

Zakladajúca konferencia Slovenskej terminologickej siete

Z iniciatívy Generálneho riaditeľstva Európskej komisie pre preklad sa 19. októbra 2007 konala v kongresovej sále hotela Tatra v Bratislave zakladajúca konferencia Slovenskej terminologickej siete (STS), ktorá má ambíciu vytvoriť „rámec spolupráce zameranej na zvyšovanie úrovne slovenského jazyka a terminologickej konzistentnosti, najmä pokiaľ ide o texty odborného a legislatívneho charakteru“ (<http://www.slovenskaterminologickasiet.eu>).

Vysoký počet účastníkov z radov odborníkov (najmä z oblasti ekonómie, práva a techniky), lingvistov a prekladateľov, nehovoriac o pracovníkoch slovenských ministerstiev, úradov a európskych inštitúcií, ktorý presiahol číslo 130, svedčí o aktuálnosti riešenia terminologických otázok, ako aj o záujme a ochote podieľať sa na zlepšovaní odbornej komunikácie v slovenskom jazyku.

Náročný program pozostával zo štyroch blokov rozdelených podľa zamerania na všeobecnú terminológiu, právnu a bezpečnostnú terminológiu, ekonomickú terminológiu a napokon vedecko-technickú terminológiu nielen z pohľadu translitológie, v ktorých odznelo spolu 19 príspevkov. Úvodné slová patrili Štefanovi Grmanovi, generálnemu riaditeľovi sekcie vládnej legislatívy Úradu vlády Slovenskej republiky a tajomníkovi Legislatívnej rady vlády SR, a Romanovi Schönwiesnerovi, poverenému vedením zastúpenia Európskej komisie v Slovenskej republike.

Celkovo až osem príspevkov prezentovalo konkrétne terminologické projekty, ktoré svedčili o dlhodobej terminologickej aktivite v konkrétnej oblasti a o rozsahu a kvalite terminológie spracúvanej v spolupráci s lingvistami z Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Zmienku si zaslúži predovšetkým iniciatíva Katedry marketingu Obchodnej fakulty Ekonomickej univerzity unifikovať terminológiu obchodu a logistiky, anglicko-slovenský odborný slovník Výskumného ústavu spojov z Banskej Bystrice zameraný na terminológiu z oblasti poskytovania poštových služieb a služieb elektronických komunikácií či aktivity Výskumného ústavu dopravného v Žiline v súvislosti s terminológiou právnych predpisov EÚ a predpisov Európskej hospodárskej komisie OSN v doprave. Výsledky týchto projektov sú prístupné verejnosti prostredníctvom internetu, odkazy na konkrétne stránky obsahuje aj webová stránka Slovenskej terminologickej siete <http://www.slovenskaterminologicikasiet.eu>.

Jazykovedný ústav L. Štúra SAV zastupovala predovšetkým Alexandra Jarošová, ktorá predsedala prvému prednáškovému bloku a zároveň sa stala členkou dočasného výboru STS spolu s generálnou riaditeľkou Slovenského ústavu technickej normalizácie Boženou Tušovou, Radoslavom Procházkom z Právnickej fakulty Trnavskej univerzity a Jurajom Sternom z Ekonomickej univerzity v Bratislave.

Aktívne sa do programu konferencie zapojila Jana Levická, ktorá prezentovala projekt Slovenskej terminologickej databázy riešený v oddelení Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v príspevku s názvom *Slovenská terminologická databáza a jej úloha pri skvalitňovaní terminologických sústav*. Poukazom na konkrétne terminologické výstupy terminologických komisií Ministerstva vnútra SR a Úradu vlády SR prispel do diskusie ďalší pracovník Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra Matej Považaj.

Program konferencie uzavrel hosťiteľ Gino Vesentini, vedúci odboru slovenského jazyka Generálneho riaditeľstva Európskej komisie pre preklad a projektu STS, spolu s Jurajom Sternom, ktorý v krátkosti zhrnul obsah a prínos konferencie.

Úplný záver zakladajúcej schôdze patril jednomyselnému schváleniu deklarácie, ktorou účastníci konferencie vyslovili súhlas s členstvom v STS, pričom toto členstvo je podľa textu deklarácie neformálne, dobrovoľné, rovnocenné a čestné. STS, ako sa ďalej píše v deklarácii, má slúžiť na vzájomnú výmenu informácií o slovenskom jazyku a terminológii, rešpektujúc existujúce štruktúry v tejto oblasti.

Z deklarácie i zo záverečných slov vyplynulo, že o rok sa uskutoční ďalšia konferencia Slovenskej terminologickej siete, ktorá pomôže určiť a pomenovať konkrétne problematické oblasti slovenskej terminológie predovšetkým v rámci európskej legislatívy a definovať možnosti ich riešenia.

Jana Levická

Inšpiračný zdroj pre elektronické spracovanie slovenskej toponymie?

[ŠINDELÁŘOVÁ, Jaromíra: Modelová analýza anoikonym na Lounsku. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem 2005. 166 s. ISBN 80-7044-700-1]

K priekopníkom v tzv. modelovaní českej toponymie patria Rudolf Šrámek a Jana Pleskalová. Rudolf Šrámek vo svojom *Úvode do obecné*

onomastiky vytvára vzťahové, resp. východiskové modely českej ojkonymie (miestnych názvov) pomocou čísel. Vzťah medzi pomenovateľom a pomenovaným objektom vyjadruje štyrmi sémantickými kategóriami, a to I. „kde“, II. „kto, čo“, III. „aký, aká, aké, akí“, „za akých okolností“ a IV. „čí“ (Šrámek, 1999, s. 37). Z týchto poznatkov vychádzala aj Jana Pleskalová, ktorá ich však premostila a upravila na skúmaný anojkonymický materiál (chotárne názvy) v oblasti Moravy a Sliezka. Na rozdiel od R. Šrámka nepoužíva číselné vzťahové modely, ale vytvára nové označenie modelov pomocou písmen A, B, C (C , C2) a D, ktoré sa však obsahovo nijako nelíšia od Šrámkových modelov.

Jaromíra Šindelářová vo svojej monografii pod názvom *Modelová analýza anoikonym na Lounsku* nadväzuje na vzťahové a slovotvorné modely J. Pleskalovej s tým rozdielom, že anojkonymickému výskumu podrobila odlišnú, doteraz ešte neanalyzovanú lokalitu Českej republiky, konkrétne severozápadnú oblasť Čiech.

O autorkinom záujme o danú problematiku svedčí aj fakt, že sa v 80. rokoch 20. storočia zúčastnila na celoštátnom súpise anojkonym, ktorý však nenašiel také plné uplatnenie v praxi, aké autori očakávali. Aj napriek všetkému sa nenechala odradiť a rozhodla sa tejto problematike venovať i naďalej. Analýze podrobila takmer 3000 anojkonym (chotárnych názvov) zo 65 obcí v okrese Louny, čím sa jej podarilo vypracovať prvé súhrnné dielo terénnych názvov v spomínanej lokalite.

V úvodných kapitolách autorka odomyká nezasväteným čitateľom brány od svojho poznania prostredníctvom všeobecnej charakteristiky v okrese Louny, ozrejmenia povahy vlastného mena v jazykovom systéme, špecifikácie a klasifikácie anojkonym, čím ich uvádza do aktuálnej problematiky. Poukazuje aj na niekoľko názvov, ktoré slúžia ako svedectvo o prítomnosti nemeckej menšiny na spomínanom území, resp. o spolužití českého a nemeckého etnika, keďže ide o pohraničné územie.

V niektorých anojkonymách, ako podčiarkuje J. Šindelářová, sa nachádzajú nárečové prvky. Poukazuje na rôzne formy existencie toponým. Nárečovú formu používa staršia generácia, ktorá dialekt ovláda a používa ho v komunikácii. Naopak, mladšia generácia, ktorá teritoriálny dialekt aktívne nepoužíva, nárečové formy terénnych názvov upravuje do tzv. obecnej alebo bežnej češtiny.

Hlavnú časť monografie tvoria vzťahové modely anojkoným uvedené a rozanalyzované v kapitole *Vztahově modelová analýza pomístních jmen*. Autorka čerpá zo všeobecne platných modelov, ako sú A (poloha), B (druh objektu), C (vlastnosti a príznaky) a D (posesivita), ktoré zároveň dokumentuje na lounskom anojkonymickom materiáli a sprehľadňuje ich v prílohe, kde sa nachádzajú mapy s percentuálnym podielom jednotlivých vzťahových modelov z celkového počtu anojkoným. Nájdeme tu aj prstencové grafy, ktoré vyjadrujú percentuálny podiel jednotlivých vzťahových modelov v rámci štyroch hlavných vzťahových modelov.

J. Šindelářová sa v kapitole pod názvom *Strukturální analýza pomístních jmen* zaoberá štruktúrnou analýzou terénnych názvov. Štruktúrne modely označuje skratkami a symbolmi, ktoré uviedla už J. Pleskalová vo svojej monografii z roku 1992. Ku každému základnému vzťahovému modelu priraduje štruktúrne modely a k nim prislúchajúce štruktúrne typy, ktoré sprehľadňuje príkladmi. Na to nadväzujú aj grafy s percentuálnym vyjadrením najfrekvencovanejších štruktúrnych modelov s ohľadom na základné vzťahové modely.

V jednej zo záverečných kapitol *Pomístní jména z hlediska lexikálního* podáva prehľad najfrekvencovanejších lexém, ktoré sa v anojkonymii skúmanej oblasti vyskytujú. Sama autorka chápe zozbierané a analyzované terénne názvy ako dôležitý zdroj ďalšieho poznania, ako odkaz, z ktorého môžu čerpať nielen historici, archeológovia či geografi, ale aj jazykovedci zaoberajúci sa hlavne dialektológiou a historickou gramatikou (Šindelářová, 2005, s. 126).

V závere monografie autorka zhrnula výsledky výskumu, ku ktorým došla na základe analýzy súboru terénnych názvov z oblasti Loun.

Domnievame sa, že hoci monografia *Modelová analýza anoikonym na Lounsku* nepredstavuje žiadnu novinku v toponymii na jej teoretickej úrovni, inovačná je z praktického hľadiska tkvejúceho hlavne v oblasti, z ktorej J. Šindelářová čerpala a následne analyzovala anojkonymický materiál.

V spojitosti s farbou obalu monografie sa nám v povedomí vynára analógia s reflexnou cestárskou vestou, ktorá plní v prvom rade pútaciú funkciu v zmysle zvýšenia pozornosti, opatrnosti. *Modelová analýza anoikonym na Lounsku* Jaromíry Šindelářovej predstavuje prvé modelové spracovanie anojkonymie v Česku formou monografie, čím sa stáva akousi reflexnou

vestou, pretože na seba svojím špecifickým prínosom upozorňuje. Práve preto by mohla spomínaná monografia slúžiť ako jeden z inšpiračných zdrojov pri elektronickom spracovaní slovenskej toponymie, o ktorom sa u nás v súčasnosti uvažuje.

Lenka Garančovská

SPYTOVALI STE SA

Kosovo – v **Kosove, Kosovčan, Kosovčanka, kosovský**. – L. Slabá si pri sledovaní tlače, ale aj elektronických médií všimla, že sa nejednotne používa predložka s geografickým názvom *Kosovo* v lokáli. Popri podobe s predložkou *v*, *v Kosove*, nezriedka totiž počula alebo čítala podobu s predložkou *na*, *na Kosove*. Okrem toho si všimla, že aj obyvateľské meno v nominatíve množného čísla od názvu *Kosovo* sa používa v dvoch podobách, a to *Kosovčania* aj *Kosovci*. Pisateľku listu zaujíma, ktoré z podôb sú správne.

Názov srbskej autonómnej provincie *Kosovo*, ktorá vyhlásila nezávislosť, sa v základných kodifikačných príručkách neuvádza. Treba však povedať, že miesto, vnútri ktorého sa niečo deje, pri názvoch štátov a krajín sa v slovenčine zvyčajne vyjadruje predložkou *v* (*vo*) s lokálom, napr. *v Belgicku*, *v Česku*, *vo Francúzsku*, *v Kanade*, *v Maďarsku*, *v Poľsku*, *v Rusku*, *v Taliansku*. Predložka *na* s lokálom sa v uvedenom význame používa iba pri názvoch pomenúvajúcich ostrovné štáty a krajiny, napr. *na Cypre*, *na Filipínach*, *na Islande*, *na Kube*, *na Madagaskare*, *na Malte*, aj to však nie bezvýnimočne (porov. *v Grónsku*, *v Írsku*). Pri vnútrozemských štátoch a krajinách sa predložka *na* v uvedenom význame ustáleno používa iba v niekoľkých prípadoch, napr. *na Slovensku*, *na Ukrajine*, *na Morave*. Pri názvoch krajín a autonómnych oblastí bývalej Juhoslovanskej federatívnej republiky sa ustáleno používala a používa predložka *v* (*vo*), *v Bosne*, *v Čiernej Hore*, *v Chorvátsku*, *v Slovinsku*, *v Srbsku*, *vo Vojvodine*. Taký istý stav bol aj pri názve *Kosovo*, teda *v Kosove*. Nie je nijaký dôvod, aby sa tento stav menil a aby sa zavádzala väzba s predložkou *na*, preto v jazykovej praxi aj naďalej odporúčame používať väzbu s predložkou *v*, *v Kosove*.

Obyvateľské mená sa v slovenčine tvoria príponami *-an*, *-čan* a *-ec*, napr. *Modra* – *Modran*, *Čile* – *Čil'an*, *Kanada* – *Kanaďan*; *Bratislava* – *Bratislavčan*, *Prešov* – *Prešovčan*, *Kodaň* – *Kodaňčan*, *Panama* – *Panamčan*; *Piešťany* – *Piešťanec*, *Ukrajina* – *Ukrajinec*, *Vietnam* – *Vietnamec*. Pri ná-

zvoch zakončených na *-ovo*, resp. *-evo* sa obyvateľské mená tvoria príponou *-čan*, nie príponou *-ec*, napr. *Filakovo – Filakovčan*, *Štúrovo – Štúrovčan*, *Berehovo – Berehovčan*, *Mukačevo – Mukačevčan*, *Sarajevo – Sarajevčan*. Podľa toho aj od geografického názvu *Kosovo* je odôvodnené obyvateľské meno utvoriť príponou *-čan*, teda *Kosovčan*. Názov *Kosovčan* má v nominatívne množného čísla tvar *Kosovčania*.

Možno ešte doplniť, že obyvateľské meno ženského rodu má podobu *Kosovčanka* a prídavné meno podobu *kosovský*. Názov *Kosovo* (aj s lokálovou väzbou v *Kosove*) a odvodené slová *Kosovčan*, *Kosovčanka*, *kosovský* bude vhodné zaradiť do ďalšieho vydania Pravidiel slovenského pravopisu.

Matej Považaj

Ružiar, ružiarka, ružiarsky, ružiarstvo. – Ing. V. Ježovič z Arboreta Borová hora, ktoré je jedným zo zariadení Technickej univerzity vo Zvolene, sa pýta, či slovo *ružiar* vo význame „pestovateľ, milovník ruží“ a odvodené prídavné meno *ružiarisky*, s ktorými sa stretol v slovných spojeniach *spolok ružiarov*, resp. *Svetová federácia ružiarskych spoločností*, sú správne.

Slovo *ružiar* ani odvodené prídavné meno *ružiarisky* nezachytávajú ani Pravidlá slovenského pravopisu (2000), ani Krátky slovník slovenského jazyka (2003), ba ani starší šesťzväzkový Slovník slovenského jazyka (1959 – 1968), lebo ide o nové slová. Podstatné meno *ružiar* je však pravidelne utvorené príponou *-iar* od podstatného mena *ruža* tak, ako sú touto príponou utvorené iné názvy osôb, ktoré sa zaoberajú predmetom pomenovaným v odvodzovacom základe, napr. *kožiar* (spracovateľ kože), *nožiar* (výrobca nožov), *ryžiar* (pestovateľ ryže) či *holubiar* (chovateľ holubov), *koniar* (chovateľ, resp. opatrovateľ koní), *ovčiar* (chovateľ, resp. pastier oviec) atď. Na internetových stránkach sme našli sedem dokladov na slovo *ružiar*, všetko to boli doklady na tvary množného čísla, napr. *Dodnes sa venujú ružiarimi pestovaniu ruží, ktorých pôvod pochádza práve z Dolnej Krupej, zdôraznil*

Krč. – Nemeckí **ružiar** L. Limbacher, P. Lambert, W. Kordes, G. Brada jej posielali svoje šľachtence ruží na pozorovanie. – Zaviedla svoj vlastný rad, ktorý udelila trom európskym **ružiarom**. Okrem podstatného mena ružiar na internetových stránkach možno nájsť doklady aj na odvodené prídavné meno *ružiarsky*, ale najmä na podstatné meno *ružiarstvo* ako pomenovanie odboru činnosti, napr. *Medzi osobnosťami vyniká lesmajster nemeckého pôvodu Rudolf Geschwind, ktorý vyšľachtil 707 ruží, dodnes je po mene známych len približne 135, vďaka čomu ho pozná celý ružiarsky svet.* – **Ružiarstvo** preslávilo našu obec ďaleko za hranicami vďaka činnosti Márie Henriety Chotekovej (1863 – 1946) – veľkej a slávnej pestovateľke ruží. – Preto ju právom považujeme za priekopníčku **ružiarstva** u nás. Okrem pomenovania mužského rodu *ružiar* možno prechýľovacou príponou *-ka* tvoriť pomenovanie ženského rodu *ružiarka*, ktoré má v genitíve množného čísla tvar *ružiarok*.

Na záver možno stručne zhrnúť: Slovo *ružiar* je nové slovo utvorené v zhode so slovotvornými zákonitosťami platnými v spisovnej slovenčine, ktorého vznik si vyžiadala potreba jazykovej praxe jednoslovným lexikálnym prostriedkom pomenovať pestovateľa, resp. milovníka ruží. K nemu sa pravidelne pritvorili aj odvodené slová, pomenovanie ženského rodu *ružiarka*, prídavné meno *ružiarsky* a podstatné meno *ružiarstvo*. Bude vhodné tieto slová zachytiť aj v ďalších vydaniach základných kodifikačných príručiek.

Matej Považaj

Z JAZYKOVÝCH RUBRÍK

Billa – v Bille, Tesco – v Tescu

SILVIA DUCHKOVÁ

Činnosť zahraničných firiem a spoločností na našom trhu sa stala súčasťou nášho každodenného života. Názvy ako *Billa, Tesco, IKEA*, hoci sú cudzieho pôvodu, začlenili sa prirodzene do nášho jazyka a riadne sa skloňujú. No nie vždy dôsledne, o čom svedčia niektoré texty propagačných letákov, ako napr. *To najsladšie z Billa, Nakupujte v Tesco, Nová ponuka z IKEA*. Slovenčina je flektívny typ jazyka, preto podstatné mená, a teda aj rozličné názvy, ktoré majú takýto charakter, sa v nej skloňujú, čiže v nepriamych pádoch priberajú pádové prípony podľa príslušného vzoru. Jednotlivé slová sa zaraďujú do určitých skloňovacích vzorov na základe svojho zakončenia a rodu. V slovenčine ostávajú nesklonné iba tie slová cudzieho pôvodu, ktoré svojím zakončením a prirodzeným rodom nezodpovedajú domácej skloňovacej sústave, napr. *chargé d'affaires, jury, avenue, alibi, finále, soirée, menu, Champs Elysées, Sydney, Buenos Aires*. Názvy *Billa, Tesco, IKEA* sa vďaka svojmu zakončeniu bez problémov zaradili do nášho gramatického systému: názov *Billa* sa skloňuje ako podstatné mená ženského rodu podľa vzoru *žena*: z *Billy, Bille, Billu, o Bille, s Billou*. Názov obchodného reťazca *Tesco* patrí medzi podstatné mená stredného rodu zakončené na *-o*, preto sa skloňuje podľa vzoru *mesto*: *Tesca, Tescu, Tesco, o Tescu, s Tescom*. Váhavosť môže vyvolávať názov švédskej nábytkárskej spoločnosti *IKEA*, keďže má formu skratky. Ani tento názov však nepredstavuje z hľadiska skloňovania problém, pretože v slovenčine máme slová zakončené na *-ea*, napr. *idea, orchidea, Andrea, Kórea*, ktoré skloňujeme takto: z *idey, ideí, ideu, o ideí, s ideou*. Takto ohýbame aj názov *IKEA*: *stolík z IKEY, podob-*

ný IKEI, navštíviť IKEU, nakupovanie v IKEI, leto s IKEOU. Takéto riešenie podporuje aj to, že názov *IKEA* sa objavuje aj v písanej podobe *Ikea*. Neochota skloňovať názvy cudzích firiem alebo ich výrobkov súvisí s predstavou, že skloňovaním sa mení podoba ich názvu ako značky. Ak chceme príslušný názov ponechať v základnej podobe, treba predeň predsunúť výraz, ktorý ho bližšie určuje, napr. *do supermarketu Billa, v obchodnom dome Tesco, spáľňa od firmy IKEA.* Podobne charakterizujeme aj výrobky, napr. *šampón značky Schwarzkopf.*

(Fórum, 2007, roč. 18, č. 4, s. 7)

Link – linka?

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Jedným z výrazov, ktoré sa stali frekventovanými v súčasnej internetovej komunikácii, je anglický výraz *link*. Hoci sa všeobecne vníma ako pomerne nový, zachytávajú ho už technické prekladové slovníky z 80. rokov 20. storočia. Slovo *link*, ktoré sa v angličtine používa ako podstatné meno, sloveso i vo funkcii prídavného mena, sa v nich prekladá ako *článok (reťaze), ohnivko, spoj, spojka; spájať, spriahať, reťaziť; spájací, prepájací, článkový*. V slovníkoch výpočtovej techniky sa slovo *link* definuje ako „prostriedok spojenia prvkov štruktúry dát, inštrukcií alebo programov, program umožňujúci zlučovať, resp. nadväzovať iné programy“ a ako slovenské ekvivalenty sa uvádzajú slová *väzba, spojenie, koordinácia, návrat*. V jazykovej praxi sa zaužívalo aj prekladanie slova *link* ako *odkaz*, keďže funkcia označovaná v internetových textoch výrazom *link* je v podstate zdokonalenou funkciou odkazov, aké sa používajú napríklad v odborných textoch (v písanom texte si stranu uvedenú v odkaze musíme nalistovať alebo si zohnať uvedenú literatúru, na internete stačí kliknúť na *link – odkaz*).

Aj napriek bohatému výberu slovenských ekvivalentov sa slovo *link* v oblasti informatiky zaužívalo, pričom niekedy sa v danom význame stretá-

vame aj s používaním slova *linka*. Tendenciu poslovenčovať anglický výraz *link* na *linka* si možno vysvetľovať tým, že jeden z významov slova *linka* v slovenčine je „trať, spoj, po ktorom sa niečo dopravuje, posielala a podobne“ (napr. *letecká, autobusová linka*); v oznamovacej technike sa slovom *linka* označuje dráha spojovacích prostriedkov (napr. *telefónna, telegrafná linka*). Svoju úlohu tu môže zohrávať aj homonymná – rovnaká podoba tvaru nominatívu množného čísla oboch slov, t. j. podoba *linky*. Slovo *linka*, hoci je zvukovo i graficky podobné, však významovo nezodpovedá anglickému výrazu *link*, ktorý vznikol na anglickej pôde a jeho základný význam je „článok, ohnivko reťaze“. Slovo *linka* je ekvivalentom anglického slova *line* (porov. *hot line* – *horúca linka*, *line code* – *kód linky*), ktoré má význam aj „čiara, riadok, línia“. Anglické slovo *line* i slovenské slová *línia*, *linka* majú pôvod v nemeckom slove *Linie* pochádzajúcom z latinského slova *linea* – „ľanová niť, šnúra; čiara“.

Ak vychádzame z naznačeného výkladu, používanie anglicizmu *link* (v slovenčine ako podstatného mena mužského rodu vzoru *dub*) by sa malo obmedziť iba na oblasť počítačového slangu. V ostatných prípadoch je primerané namiesto neho používať výraz *hypertextový odkaz*, resp. *odkaz*. Činnosť či vzťah možno vyjadriť slovesami *odkazovať*, *spájať*, *pripojiť sa* a prídavnými menami *odkazový*, *odkazovací*, *spojený*, *spojový*, *spájací* a pod.

(Fórum, 2006, roč. 17, č. 5, s. 7)

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300